

ונראים הדברים, שתאריך-הבריאה הזה לא היה נהוג אצל הקראים במעשה, כי כאחיהם הרבנים היו משתמשים במנין-שטרות, שהיה נפרץ בכל הארצות ובארץ-ישראל גם בתאריך-החרבן. וכל פונתם לא היתה אלא לפרש את הכתובים ולהראות לפי-דרכם את בטול דברי הרבנים בעלי-מחלקתם.

מכל הדברים האלה אנו רואים, כי כמעט לא מצאו חכמי הקראים כל-מקום לחדש דבר בענין מנין-הבריאה. בדבר שנות הבית השני לא נשארה להם דרך אחרת, כי אם לקבל דברי בעל ס"ע כצורתם ולאמר עליהם, שהם ירשת אבות. בדבר שנות הבית הראשון, שהן נקצבות על-פי שנות המלכים, שכבר אמרו עליהם: „אין לך לעמוד על שני מלכי ישראל אלא משני מלכי יהודה, ולא על שני מלכי יהודה אלא משני מלכי ישראל“ (ירושלמי, ריש ר"ה), סרו הקראים מדברי בעל ס"ע, ומבלי ראייה כל-שהיא נתנו היתרון לחשבון מלכי יהודה, וקצבו על-פיהם שנות הבית לת"ל שנה, תחת ת"י של בעל ס"ע. המקום השני, שמצאו בו הקראים מקום לגלות בו פנים אחרות, הוא זמן שעבוד-מצרים, שכפי מה שאמרתי העלוהו מקצתם מרד"ו שנה עד רט"ו. אבל כאשר ראינו למעלה, לא נתקבל גם אצל חכמי הקראים הראשונים, שכמעט פלם הסכימו בעקר הדבר עם חשבון בעל „סדר עולם“; ודניאל הקומסי השתדל לישב את המקראות לפי-שיטתו, כאשר ראינו. גם בנימין הנהגנדי, בן-דורו של קומסי, נראה ששם לו את דברי בעל ס"ע ליסוד, אפילו בפרטים. הקרקיסאני, אשר כפי מה שהבאתי בשמו יחשב לדבר מובן מאליו, ששנה אחת תעלה לשני אנשים, יאמר במרוצת דבריו על בנימין, שאמר, „כי שנה אחת נחשבת בחשבון תולע בן-פואה ובחשבון יאיר הגלעדי, וכן שנה אחרת תחשב בחשבון אלון הזבולוני ובחשבון אבצן בן-הלל הפרעתוני“, ובלי כל-ספק למד זה מדברי בעל „סדר עולם“ (פ' י"ב).

גם מדברי ההדסי אנו רואים, כי אף-על-פי שלא הסכימו הקראים לחשבונות בעל ס"ע, מכל-מקום לא סרו מהם במעשה במנין שנות-הבריאה, במקומות שהיו חושבים לתאריך הזה. בספרו „אשכול הכופר“ (סמן קכ"ז) הוא מוציא שנות-הבריאה מתוך סדרי הדורות שבמקרא, וברבם הוא נותן סמנים, המוכיחים שלא נפלו טעויות במספריו (1). מאדם ועד נח אלף ונ"ז שנה (סמנם א בנה לי בית מדות), „זמן אברהם (צ"ל יצחק) עד זמן נח“ תשע מאות ותשעים (סמנם צץ המטה), מלדת יצחק עד יציאת מצרים ת' שנה. ונמצא מב"ע עד יציאת מצרים ב"א תמ"ו שנה, ועד תחלת בנין בית ראשון ב"א תתקכ"ז (וסמנם עד אמצא מקום ל"הו). מתחלת הבית עד חרבנו, לפי שנות מלכי יהודה (שהוא מונה שנותיהם לפרטיהן), תכ"ט

(1) בסמניו הוא חושב תמיד אותיות הסופיות כמנפ"ץ למאות (מת"ק עד תשע מאות) ואותיות האלפין לאלפים ולא לאחיהם.

שנה (סמן בזאת יבוא אהרן) ומסוף בנינו ועד חרבנו תכ"ב (סמנו עזובתי את בית י), מחרבן בית ראשון עד חרבן בית שני ת"ץ שנה (שבועים שבעים שבדניאל), מגלות צדקיהו עד מלוכת כורש מ"ט שנה (עד משיח נגיד שבועים שבעה), שנה אחת לכורש (שלא מלך אס"כ אלא שנה אחת) ואחת לדריוש לפני בנין הבית, הרי נ"א שנה (סמנם שא נא), שהשלימו מלכות בכל לשבעים שנה, נמצא שעמד בית שני מתחלת בנינו ועד חרבנו תל"ט שנה, ומסוף בנינו, שנמשך ארבע שנים – תל"ה שנה; אבל המחבר חושב אותן רק לתל"ד שנה, כנגד שבועים ששים ושנים שבדניאל, ונותן בהן סמן ואם דלת היא. ונמצא, שבית ראשון חרב בשנת ג"א שניו לב"ע, וחרבן בית שני ג"א תתמ"ו). אבל אחר כל החשבונות האלה, כשהוא בא לקצוב את השנה שהוא עומד בה, הוא קוצב אותה לפי חשבוננו לבריאה אנו, ואומר על שנת ד"א תתק"ט (שהוא נותן בה סמן ועם נב"ל נאצו ש מך)², שהיא שנת ג"א ת"ס לשטרות, אלף תקע"א לחרבן בית ראשון, אלף פ"א לחרבן בית שני, בזמן שלפי חשבוננו היתה צריכה להיות שנת ד"א תתקכ"ז לב"ע.

עקר ההבדל שבין חשבון ההדסי לבין חשבוננו מקורו בשנות בית ראשון. ומן הראוי היה, שיעלה לעשרים שנה, ששנות מלכי יהודה עודפות על שנות מלכי ישראל. אבל אצל ההדסי ההבדל הזה עולה רק י"ח שנה, מפני שטעה בחשבונותיו שלש טעיות: בפרק שמנח עד אברהם שכח להביא בחשבון שתי שנים שעברו מן המבול עד לדת ארפכשד; בשנות הבית הראשון, לפי חשבון מלכי יהודה, שהוא מונה אותם לאחד אחד, השמיט שנה אחת של אחזיה, עד ששנות הבית עולות אצלו רק תכ"ט; כנגד זה חשב בטעות שנה יתרה לאדם, שת ואנוש, שבפרטן הוא נותן לכל-אחד את המספר הראוי לו, ק"ל, ק"ה ותשעים, שקבוצתן עולה שכ"ה והוא חושבת לשכ"ו.

אבל גם ההבדל בשנות הבית הראשון פסק לאחרונה, לאחר שהרגישו הקראים, כפי הנראה, שאין בידיהם ראיה כלשהיא להוציא את דברי הרבנים מחזקתם. הקראי רבי כלב אפונדופולו (ב, אדרת אליהו, ענין שמש ויובל, סוף פ"ג), בדברו על התאריך לבנין הבית הראשון, יאמר: שנבנה הבית בשנת ב"א תתקכ"ח ונחרב בשנת ג"א של"ח, שסמנו (הנמצא רק אצל הרבנים) שלח מעל-פני, ושעמד ארבע מאות ועשר שנים, בהסכם גמור עם חשבון הרבנים, אלא שהם חושבים את השנים שעברו, עד ולא עד בכלל, והוא חושבן עד ועד בכלל. אבל אינו יכול להפרד לגמרי מדעת

(1) נודע לנו, שבשנת שלשת אלפים ושלוש מאות וחמשים ושש שנה לבריאת העולם נחרב בית-המקדש, בית אלחינו, יבנה במהרה בימינו, וחרבן בית מקדשינו [השני] היה בשנת ג"א [תתמ"ו] שנה בחשבונך – כך יש להשלים דבריו.

(2) ההדסי מוסיף באור לדבריו ואומר: "וחצי של נאצו, ר"ל נ"א, נכנס במנין של חז"ל". אבל טעה בחשבוננו והסמן אינו עולה אלא תתמ"ט ולא תתק"ט.

קדמוניו (ששאבם מדברי ההדסי, כאשר יעיד סמנו „אמצא מקום” וסמנים אחרים, שהוא מביא במרוצת דבריו), ואומר: „אכן לפי דעת החכמים ע”ה, שמונים חרבנו מסופו, והוא מעת שאמר, מעוף השמים ועד בהמה נדרו הלכו, והיה תאריך החרבן בשנת ג”א שנו” לבריאה, סימנו זכור ה’ לבני אדם את, ויהיה לפי”ה מתחילת בנינו עד סוף חרבנו תכ”ט שנה. וסימנו בזאת יבוא. ואם תוציא שבע שנים של בנינו, יהיה מסוף בנינו עד סוף חרבנו תכ”ט (צ”ל: תכ”ב) שנים, וסימנו עזבתי את ביתי וכו”.

אבל כל דבריו אינם אלא דברי תימה. שמונה-עשר שנה אלה של „סוף חרבנו” לא נמצאו בשום מקום. וההדסי חושב, ששנות הבית הראשון נשלמו בשנת ג”א שנו” עם המלך צדקיהו.

בכלל לא היו הקראים מצלחים בחשבונותיהם כל-עקר. בתקופת המקרא לא העלו בידם כלום, ובחקופת הבית השני הוסיפו טעיות על טעיות; בזמן שבעל ס”ע קוצב את השנים שעברו מרשיון כורש עד הנסד הבית בשנת שתים לדריוש ל”ח שנה כראוי (אלא שהוא חולק שנים אלה למלכי פרס בדרך אחרת ממה שאנו יודעים מדברי הימים, וכאשר העירותי כבר) – ההדסי כולל את הזמן הזה רק בשתי שנים ואפונדופולו מערבב הדברים עוד יותר ואומר על תאריך בנין בית שני, שהוא „עת עלית עזרא הכהן ע”ה בפעם הראשונה (?) בחדש השני” (1), ובהרכיבו את דעת הרבנים והקראים יחד יחליט, „שעמד בבנינו תל”ד שנה, סימנו ואם דלת היא. אך על מכוונתו עמד ארבע מאות ועשרים שנה”. והוא שונה דבריו ואומר: „והבית היה בשלוה ובהשקט תי”ג (צ”ל: תכ”ב) שנה, ושאר השנים היה במצור ובמצוק מיד טיטוס”. גם ביתר חשבונותיו נמצאו שבוישים וסתירות שונים, שאין אנו חושבים לנכון להעיר עליהם בזה, וכל קורא יוכל לעמוד עליהם מדעתו.

ט. תאריך-הבריאה של יושבי-קרים הקדמונים. בתחלת המאה השביעית, שאנו עומדים בה, גלה החכם הקראי אב”ן רשף תאריך חדש ליצירה אצל הקראים יושבי-קרים, אשר יזכר פעמים רבות, כאשר יבטיחנו נאמנה, בכתבות ובמגלות שונות, בצד מניח-הבריאה שלנו. ואני אביא פה רק כוללת אחת מהן, הנמצאה במצבה אשר ב„אבני זכרון” (סמן 37) וכתוב בה: „שנת תקל”ו... ליצירה היא שפ”ה למטרכי”.

מהשנאת שני המספרים האלה ומספרים אחרים, שהביא אב”ן רשף בידו, יוצא מיד, שחשבון-היצירה של יושבי-קרים הקדמונים עודף על מנין המטרכיים – השוה לדברי אב”ן רשף עם חשבוננו – בקנ”א שנה. התאריך הזה, לדברי אב”ן רשף, קדום מאד, ונמצאה מצבה אחת (סמן ד), שזמנה הוא ד”א (לאנשי קרים).

(1) אנהנו ידענו מספר עזרא (ז, א והלאה), שעזרא עלה מבבל בשנת שבע לארתהשטא (או לדעת בעל ס”ע – לדריוש) ושיצא באחד לחדש הראשון ונא לירושלים באחד לחדש החמישי, ואפונדופולו הוציא דבריו ממה שזכר השם עזרא במספר הכהנים והלויים, אשר עלו עם זרובבל (נחמיה, י”ב, ג); אבל ספק גדול הוא, אם זה עזרא הסוכר.

או ג"א תתמ"ט לחשבוננו. וכפי היוצא מסדור המצבות שסדר אב"ן רש"ף ב, אבני זכרון", היה התאריך הקדום הזה שלישי לבדו עד שנת ד"א ש"ם לחשבוננו; ומשם והלאה שני התאריכים משמשים בערבוביה זה בצד זה (1), עד שבסוף המאה החמישית לא"ף שעבר לפי-חשבוננו התאריך הקדום מפנה מקום לגמרי לתאריך החדש, המטריכי. וממצבי סמו ע והלאה כל השנ.

מנייות לבריאה לפי שיטת חשבוננו.

אולם כל איש שופט-מישרים יכיר כרצו את מחשבת הקראי, המבצבת מתוך מעשיו. שואף הוא לתת את בני-אמונתו עליונים על כל עם ישראל. הקראים יושבי-קרים מוצאותם מקדם, מימי הבית הראשון, ולהם סדרי-זמנים מדקדקים היטב, בעת אשר הרבנים צעירים מהם לימים ונבוכים בחשבון-זמנם. אב"ן רש"ף מטיל בכל-עת-מצא קוצים בעיני בעלי-הקבלה ובעל, סדר עולם" בראשם, שטעו והטעו את העם. ועושה את-עצמו כאלו לא ידע, שגם הקראים הלכו בחשבונותיהם אחרי בעל ס"ע, ולולא שאבו ממקורו לא היו יודעים משנות הבית השני אפילו כל-שהוא.

והפרופיסור חבולסון, המחזיק תמיד בימינו של אב"ן רש"ף, בספרו אכטצעהן דענקמאלער אויס דער קרים" (פטרבורג, שנת 1865) קבל את התאריך הקדום הזה של בני-קרים בזרועות פשוטות, וכגבר מלמד הוא מיסד אדניו לא בדרך גסה ומקורים מספקים שנשתמש בהם אב"ן רש"ף (צ"ן להלן). כ"אם בקורות דבריימי-העולם, שאין לפקפק בהם; ומוציא מזה תולדה, שהיהודים יושבי-קרים היו חושבים לבריאה עוד בימי ממלכת הפרסיים בארץ-ישראל, ולכן לא נשתבש חשבונם בידם. וראיתו פשוטה מאד. בית שני נשלם בשנת שש לדריוש, שהיא שנת 516 לפני המנין הרגיל, וסוף מלכות פרסיים היתה בשנת 331 לפני המנין (הזה 2), נמצאה מלכותם בפני הבית קפ"ה שנה; אבל בעל ס"ע חושב את הזמן הזה רק לל"ד שנה, נמצא שטעה בשעור קנ"א שנה, כמספר השנים שבני-קרים עודפים במנין שנות-הבריאה על החשבון המשבש שלנו!

(1) הסמן המבוק, שעל-ידו יודע אב"ן רש"ף להבדיל בין התאריך הקדום להחדש במקום שהשנה כחובה סתם, הוא, שאם נזכר בצדה שם החדש, בידוע שהזמן נמנה לפי התאריך הקדום. ונראים הדברים, שנגלה לו כל-זה בדרך-נבואה, כי על-פי השכל המשוט אי-אפשר להשיגו.

(2) דריוש האחרון נהרג בתמוז שנת 330 לפני המנין הנהוג בידי שר-צבאו בָּסוּס, אשר אמר לעשות מלכות על פרס, אך יושבי הארץ קבלו עליהם את מלכות אלכסנדר; ואם-כן — מנין ס"ע פוחת קנ"ב שנה מן הראוי. אך חבולסון מקדים מפלת פרס בשנה אחת, משנת 331 (שבחרף של אותה שנה נצח אלכסנדר את חיל פרס על-יד ארבל). וכפי-הנראה עשה כזאת בחפצו לזמן את חשבוננו עם מנין קנ"א שנה שעלו בידו של אב"ן רש"ף בדרך אחרת. ואלו לא היה צריך אלא לקמ"ט שנה, מי יודע אם לא חשב מפלחה של פרס משנת 333 (שבחרף של שנה זו הכה אלכסנדר את כל חיל דריוש על-יד איסוס ואמו ואשתו ובניו נפלו שבי בידי המוקדונים); ולבקר, אלו היה צריך לקנ"ג שנה, אפשר שהיה מאחר את סוף ימי מלכות פרס עד שנת 329, שאז הומת בָּסוּס, המולך-מעצמו בידי אלכסנדר.

אבל חבולסון טעה בחשבוננו שתי טעיות. האחת, שבעל ס"ע חושב שנות מלכות פרס בפני הבית, לא מגמר בנינו, בשנת שש לדריוש, כיאם מתחלתו, בשנת שתיים, שהיא שנת 520 לפני המנין הנהוג. ועוד, שמלבד ההבדל בשנות מלכות פרס, יש עוד חלוקה אחר בין „סדר עולם” ובין קורות דברייהימים בזמן מלכות יונים: לדעת ס"ע – עברו ממפלת מלכות פרס עד מנין-שטרות רק „שש שנים שמלכו בעולם”, בזמן שהן עולות ל"ח שנה ועוד, מתמוז 330 עד תשרי 312 לפני המנין; ואם-כן יחסרו לבעל ס"ע לא קנ"א שנה, כיאם קס"ח! על אחת מן הטעיות האלה עמד חבולסון בעצמו בתרגומו הרוסי לספרו, שהוציא לאור חדשים מועטים אחרי האשכנזי. בהערתו לצד 102 יאמר: „גם תאריך בני-קרים אינו מדקדק לגמרי ונוטה מן האמת בשעור ט"ו שנה. כי לפי דעת בעל ס"ע, עברו משנה ראשונה של כורש, משנת 536 לפני המנין הנהוג, עד גמר בנין-הבית י"ח שנה, ממנו עד סוף מלכות פרסיים ל"ד שנה, ומשם עד מנין-שטרות שש שנים, העושות יחד נ"ח שנה, בעוד שבאמת עברו מכורש עד תחלת מנין-שטרות בשנת 312 רכ"ד שנה, נמצא ההבדל עולה לא לקנ"א, כיאם לקס"ו שנה”.

המציאה היקרה הזאת, שגם היא אינה נקיה מדפי לגמרי¹, שבאה לחבולסון בלי-ספק, כעקרב, בהסחה-הדעת, שחזר במקרה על חשבוננו בדרך אחרת – על-ידי שחקר לא על שנות מלכי פרס מבנין הבית עד סוף מלכותם, כיאם מראשית מלכותם עד מנין-שטרות, שלא נמצא בה עוד מקום לטעיותיו – היתה צריכה לעוררו להשיב אתור כל דבריו, אשר נשברו כשבר גבל יוצרים, או על-כל-פנים לחדול מהוציאם שנית בשפה אחרת ולהכשיל בהם קהל-קוראים חדש. אבל כפי-הנראה לא הספיקו בידו מן השמים לעשות תשובה, עד שאינו מרגיש או אינו חפץ להרגיש, כי בהערתו זו הוא מבטל לגמרי את דעתו הראשונה, שהיה תאריך זה נהוג בקרים מימות-עולם, ולכן לא נשתבשו בו; ולא שם על לב, כי קורע הוא בדבריו אלה, שלא במתפנן, את המסוה מעל-פני גבר עמיתו ונותן מקום לחשב עליו בצדק, שדא מלבו את התאריך המקלקל הזה. בצדק נוכל לקרא על אבן רש"ף: אוי לו לזה, שנעשה סגורו קטגורו!

ויש להתפלא על הרא"א הרכבי, אשר היטיב לראות, שכל התאריך הזה בכזב יסודו, שלא מצא דרך אחרת להוכיח דבריו, כיאם בהמשכו אחרי החלטת השי"ר, שמנין-הבריאה בכלל מוצאו מזמן מאחר – דברים שאפשר לבעל-דין לחלוק עליהם – בעוד אשר התאריך המשבש והמכחש הזה קורא באוני כל-איש: ידי מזנף גמהר עצבוני ויעשוני בלא-דעת ובלא-תמונה!

1 גם כאן חבולסון טסס בטעותו, ששנות מלכות פרס בפני הבית נחשבות כגמר בנין-הבית, ואינו מרגיש, שמשנה ראשונה לכורש (536) עד שנת שש לדריוש (516) נמצאות עשרים שנה ולא י"ח:

אבל יותר ממה שלמדנו מדברי הסגור החכם, נוכל להציל מפי בעל-הדין בעצמו, כי מפטופטי מליו, אם נטה אליהן און בוחנת, ינדע לנו, באיזה דרך הגיע אל המספר המטעה הזה; ומכרכוריו השונים, להמיש צוארו מן הטעיות והסתירות אשר נכשל בהן, נוכל לעמוד על החליפות אשר עברו על יציר-כפיו זה.

בגשת אב"ן רש"ף אל עבודתו, ואל המטרה אשר הציב לו מראש, להראות העמים והשרים את כבוד אחיו הקראים ואת יתרונם על אחיהם הרבנים, ראה ראשית לו, לברא בשבילם שני תאריכים מיוחדים, אשר יורו בדקדוקם על קדמות הקראים ועל קבלתם הנכונה והאמתית. אב"ן רש"ף שלקק מן החכמות החיצוניות רק ככלב המלקק מן הים, ידע מן הספרות העברית, מחקירות בעל "מאור עינים" (וכן מדברי בעל "צמח דוד" ובן-זאב במבואיו למקרא, שהוא מזכירם מעת לעת), שהמנין לבריאה, הנהוג בימינו, אינו מקדקן; וספת הדבר הן שנות מלכות פרס, אשר מעטו ויצערו אצל בעל ס"ע ל"ד שנה (ההפרש הנמצא גם במנין שנות מלכות-יוון, שלא הזכיר בעל "מאור עינים", בחשבו בטעות, שמנין-שטרות מתחיל ממיחת אלכסנדר – כמובן מעצמו, לא יוכל לעלות על לב אב"ן רש"ף). ולכן שם פניו לקצוב את ההבדל הזה על-פי המקורים שהיו לפניו. והנה נמצא לאב"ן רש"ף מקור נפתח למכשול ולפוקה. המקרה אנה לידו שלש רשימות מזמן מלכי פרס, שהביא באחד ממכתביו (נדפס בספר "אלטידישע דענקמאָלער", צד 251), שלא הודיע מאין לקחן, ובאמת נמצאו שלשתן בספר "מאור עינים", שלא חשש להזכיר שמו, והן: רשימת שנות הכהנים הגדולים לפילון האלכסנדרני (מ"ע פל"ב), שנות מלכי פרס לפי אזביוס (פל"ד) ושנות המלכים האלה לפי מיטסטיני הפרסי (פל"א). והנה קבץ אב"ן רש"ף שנות הכהנים הגדולים ושנות מלכי פרס שברשימות אלה, ומצא, כי לפי ידידיה (פילון) נמשכה מלכותם קפ"א שנה, לפי רשימת אזביוס קפ"ג ולדעת מיטסטיני קפ"ז שנה ו'. ואב"ן רש"ף

1) אב"ן רש"ף עלול מאד לטעות בחשבונותיו. שנות מלכי פרס, לפי רשימת אזביוס, מכורש הראשון עד סוף מלכותו של דריוש האחרון (אם נחשב עשרים החדשים של ארתחששתא וסוגדיאן לשנה אחת), עולות לקצ"ג שנה, ואם-כן טעה אב"ן רש"ף בעשר שנים. שנות מלכי פרסיום, לפי רשימת מיטסטיני, עולות בקבוצתן לקצ"א שנה. ובראים הדברים, שלא מנה אב"ן רש"ף ארבע שנות ארטיס, שהן כלולות בשנות ארתחששתא אוהו, מפני שכך הבין את דברי האדומי: "ובזמנו מלך ארטיס ארבע שנים". שנות הכהנים הגדולים עולות לא קפ"א, כיראם קפ"ט, ולפי הנוסח האחר בספר "העתים", הנותן לידוע וליחונן כ"ד שנה תמורת כ"ג לכל-אחד מהם, יעלו לקצ"א שנה, כמספר שנות מלכי פרס אצל מיטסטיני, כי שתי רשימות אלה מרועה אחד נתנו, מרועה מתעה Annus Viterbensis. הדבר, שהביא את אב"ן רש"ף לכלל טעות, הוא, כי מתוך שהוא טרוד לקבץ את המספרים שברשימה לא נתן לבו להבין את הכתוב בה. אנויס, המערבב את שנות המלכים והכהנים הגדולים ומסדר את המאורעות כרצונו, ישים דבר בפי "ידידיה", כי ישוע כהן גדול עלה עם זרבבל לירושלים בשנה הראשונה לכורש ונשאר שם כל ימי כורש ודריוש (כ"ד שנה) עד שנת שתיים-עשרה לאחשורוש ארתחששתא, שנאותה שנה הלך לבבל אל

בחר בדעת מיטסטיני, „הסופר הנאמן לפרסיים“ (כדבריו), בלייסק מפני שהיה פרסי וקדמון מחבריו, כי כפי שקרא בספר מ"ע, כתב את ספרו בימי סילווקוס הראשון, כימי דור אחד אחרי נפילת מלכות פרס. ואם ממספר קפ"ז נגרע שתי שנים של כורש ודריוש, שמלכו לפי רשימת מיטסטיני יחד, ושגם הקראים חושבים אותן לזמן שקדם לפני בנין הבית (סמן ח), ישאר לנו למלכות פרס בפני הבית קפ"ה, ומפני שבעל ס"ע אינו מונה אלא ל"ד, נמצא שחשבנונו מטעה בשעור קנ"א שנה בדיוק (עין מכתב אב"ן רש"ף משנת תר"ב, בספרו של הרכבי, שם). על יסוד הדברים האלה יכול היה אב"ן רש"ף להגיש לאחיו מנחה יקרה, תאריך קדום לב"ע מכון ומקדק כחוט-השערה!

אחרי שהגיע אב"ן רש"ף לתולדה נכבדה כזאת, שחשבוני-הבריאה שלנו אינו נבדל מן האמת אלא קנ"א שנה – לא פחות ולא יותר – אפשר היה לו לקצוב בדיוק את השנה שבה הגלו אחיו יושבי-קרים משומרון, גלות שלמה – גלות בדויה.

מספר „צמח דוד“ אנו יודעים, כי גלות עשרת השבטים היתה בשנת ג"א ר ה לבריאה, היא 555 לפני המנין הנהוג. נוסף עליה את ההבדל של קנ"א שנה, ותצא לנו שנת 706 לפני המנין הזה. ובכן עלו ביד אב"ן רש"ף „בחדא מחתא“ שני תאריכים חדשים – שתי מרגליות יקרות, להנות (להונות קרי) בהן את הבריות.

על יסוד החשבון הזה קם אב"ן רש"ף בפי יציר-כפיו, יהודה בן משה הנקדן, את הדברים, כי „השנה החמישית למלכות האדון כוסדורי (ו) הפרסי (594 למנין הנהוג) היתה שנת אלף ושלוש מאות לגלותנו“ (הובא אצל חבולסון בספרו הרוסי, צד 77, ואצל הרכבי, צד 13). כי $1300 = 706 + 594$.

המלך והניח אחריו את יהויקים בנו לכהן תחתיו; ובס"ז ראשונה לדריוש ארץ-היד שב לירושלים לבנות הבית. ואניוס מוסיף, שעמד ישוע בן נתן הגדולה בראשונה ל"ו שנה ואחר-כך חזר ושמש בכהנה עשרים שנה אשר תמו בשנת עשרים לדריוש ארץ-היד. הדברים ברורים, שבג"ו שנה אלה לא נכללו השנים שמלא יהויקים מקום אביו, שהן שמונה (כי שנות אחרונות לפי מיטסטיני עשרים שנה), וכמפורש אצל אניוס ב„ספר העתים“ במקורו (עין הערת ר"ד קס"ג), אלא שבעל „מאור עינים“ השמיט מלים אלה מפני שהשבן למובנות מאליהן, ונתן בזה מכשול לפני אב"ן רש"ף. ובכן כל המספרים שהוציא אב"ן רש"ף מתוך שלש הרשימות שב„מאור עינים“ משבשים בהחלט.

(1) חבולסון קורא קרא קם זה כוסרודי, ומביא ראיה לדבריו ממטבעות כסרו הראשון, הנושאים עליהם את השם חוסרוד וחוסרודי בצד השם חוסרוי (תרגום הרוסי, צד 84 והלאה). הרכבי משער, שלקה אב"ן רש"ף תמונת השם הזה מספר דברי-הימים לרבי יוסף הכהן ובעל „צמח דוד“, הכותבים את השם הזה קסדראי (בשוא תחת הולת, וכדרך שכך רגילים הנוצרים לקרא עזורא תמורת עזרא), אלא שטעה וקרא את הדלת בחולקם, וגם כתב אחריה ואו (דענקמאלער, צד 43 והלאה). ואנכי אחשב לנכון להעיר, שהגאונים בבבל, שידעו לשון פרס, היו כותבים את שם המלך הזה כסרו (Saadyana, צד 26); ושם, צד 27, נדפס בטעות כוסר. ובתשובת „שערי צדק“ (סמן י"ז, דף ג) כתוב בשבוש קסריו, וכבר היטיב גרץ לתקן את השם הזה כנכון (עין „געשיכטע דער יודען“, ח"ד, ציון י"א).

דברים אלה אנו שומעים מפי אב"ן רש"ף בעצמו, האומר במכתבו משנת תר"ב, שהזכרנו, על בעל רשימה זו: "שהוא כתב התאריך אלף ושלש מאות שנה לגלותנו, ולפי מנין השנים לדברי, צמח דוד" והקודמים ממנו היתה גלות עשרת השבטים עם הושע בשנת ג"א ר"ה ליצירה, ולפי"זה עודפות כמו קמ"א שנה על שנות הבריאה". אולם כאן בא השטן ורקד לפניו, ערבב לו את עולמו ושם בפי אב"ן רש"ף (אשר כשרון מיחד לו לטעות בחשבון) מספר משבש קמ"א, תחת קנ"א שהיה בלב, אשר על-פיו בצע חשבונו זה ואשר יזכרנו עוד פעמים ושלש במכתבו זה (1). אולם אם בפעם הזאת נכשל רק בל שונו, הנה ברשימה אחרת, שנבראה באותו זמן, נכשל גם בפי"שה. ברשימת אברהם בן-שמחה הספרדי אנו קוראים, כי שנת ד"א תשמ"ו ליצירה היתה שנת אלף ותרפ"ב שנה לגלותנו (רשימה זו מובאה בספרו של חבולסון, צד 69, ובספרו של הרכבי, צד 54). אם ממספר ד"א תשמ"ו נגרע ג"א ר"ה, שעברו מבריאת-עולם עד גלות שומרון, ישאר בידינו המספר אלף תקמ"א, הנבדל ממספר אלף ותרפ"ב, ששם אב"ן רש"ף בפי הספרדי, לא בקנ"א, כי"אם בקמ"א שנה. ובכן – ילדי אב"ן רש"ף הראשונים ילדי-שקר המה, בנים כחשים, וכל-אחד מהם יזויב את דברי אחיו.

אבל סתירות כאלה אינן יכולות להסתר ימים רבים מן העין והן בוקעות ועולות מאליהן מעמקי תהום. לא עברו ימים מועטים והנה ראה אב"ן רש"ף, לשממון רוחו, שני מחמדי-לבבו אלה נצים איש את אחיו, נותנים מקום לרואים, לחשב עליהם, כי גם שניהם בנים לא-אמון בס. אך כבר יצאו בניו מרשותו, ואין בכחו לצוות עליהם דרכם.

במרוצת מכתבו, שאנו עוסקים בו, ישוב אב"ן רש"ף להתחקות על-שתי רשימותיו מנקדה אחרת. מן "הלוחות הנדפסות בעיר פטרבורג" נגלה לו, שחכמי הנוצרים חושבים, שגלות שומרון היתה בשנת 722 לפני מנינם; והנה הוא מוצא, כי לפי חשבון זה יש להוסיף על שנות-הבריאה שלנו לא קמ"א ולא קנ"א, כי"אם קס"ו שנה. הדבר הזה לא ירבה עצבותו, ובשמחת-לבבו הוא תולה את הקולר בצואר בעל ס"ע ובחכמי הרבנים בכלל, התועים והמתעים; אבל רע וקשה מזה, שאין הדברים צולים יפה עם שתי רשימותיו, אשר כבר נתפרסמו בקהל. כי לפי הלוחות האלה תהיה שנת חמש לכוסדורי, שהיא 594 למנין הרגיל, אלף ושט"ו לגלותנו, ולא אלף ושלש מאות עגלות, ושנת ד"א תשמ"ו, אשר ברשימת אברהם הספרדי, שהיא שנת 986 למנין הנהוג, תהיה מְכֻנֶּת לא לשנת אלף ותרפ"ב, כי"אם שנת אלף תש"ח לגלות שומרון. ונמצא רשימה ראשונה נוטה מחשבון הנוצרים בט"ו שנה, והשניה

(1) עד-כמה נחבלבו ברוחו שני מספרים אלה נראה מדבריו במכתב אחר הכתוב אחר שנת תר"ו, כי בדברו על תאריך לגלותנו שברשימת הספרדי, שכפי אשר נדע נולד על-ידי תוספת קמ"א שנה, יאמר בראשונה, כי נוספו בו קנ"א שנה – ורק אחר-כך חזר ותקן קמ"א (צ"ן דענקמאלער, צד 265).

בכ"ו. אבל אב"ן רש"ף אינו משגיח בזה, ונותן היתרון לרשימותיו, מעשה ידי, ומבטל מפניהן דעת חכמי הנוצרים, ואומר על ההבדל הזה: וזה מסבה שהנוצרים מוסיפים כ' (כ"ו?) שנים על מלכות יון, ויד המגיה (יהודה הנקדן) בזה היתה עם בני צמו", ומדברי המגיה למדנו, כי שנת ד"א שס"ד היתה שנת החמישית למלכות כוסדורי". ובוזה הוא מאחר את השנה החמישית לכוסדורי בעשר שנים וקובעה בשנת 604 למנין הנוצרים תחת 594. והוא מצרף לדבריו את בעל צמח דוד". ואומר: והוא התאריך (פְּנֵתוּ השנה) שהביא בעל צמח דוד" בו את כוסדורי סתם, בלי באור שנת מלכו וכמה שנים מלך, ומדברי המגיה למדנו וכו'".

כל הדברים האלה אינם כי-אם מעשה להטים. החלטה, שהנוצרים מוסיפים כ"ו שנה יתרות, שיחה בטלה היא, וכוסרו מלך באמת, לפי הידוע מדברי ימי הפרסיים, בשנת 590 לנוצרים, ושנת ג'מש למלכו נופלת בשנת 594, ושנת 604 (שהזכיר בעל צמח דוד", אשר הפך לעשותו לו לשוף), שבה כבש את ירושלים, היתה שנת ט"ו למלכותו (1).

אבל כל עמל אב"ן רש"ף הואיל רק להגותו, כי אזלת ידו מלתקן את אשר עָוָתו. לרשימת הספרדי, אשר ברגע גיחה מרחם לקחה מיד יוצרה פיישנים בקלקול, לא מצאה ידו להעלות ארוכה; וברשימת הנקדן הוסיף קלקול על קלקול, להשוותה עם אהותה; ותחת אשר בראשונה היתה מכֻּנֶת על-כַּל-פְּנֵים עם שנות מלכותו של כוסרו ועם ההבדל של ק"א שנה, שהוציא מחוק רשימת מיטסטיני, הנה עתה עומדת היא בסתירה עם שניהם. אך אב"ן רש"ף, הנחתום המהיר, ידע בנפשו, כפי-הנראה, כמה עלובה ציטתו. במומס הזה הוא מודקר בבת-ראש והופך פתאם אספיריס (2), משנה טעמו תוך-כדי

(1) הבלוסון (צד 89) חותר בכל-יָוֵהוּ להמליט על-כַּל-פְּנֵים במקצת את הקפי הזה, ואומר, בדרך-השערה" למצא שתי סבות לזה: האחת, שמקום מושבו של הנקדן לא היה שאמר תחת ממשלת כסרו בלי אמצעי, כי-אם תחת שלטון מושל גכנע למלך הזה, והשנית, שהיה הנקדן מושטט בארצות, ולכן אפשר ששנה בשנת המושל. אולם איש, שהזכיר-הברית מִמֶּנּוּ זה לוחש על המכה, אולי יוכל להרגיע רוח איש מאמין מסבכו לכל-דבר, אבל אין בכחו לפעול כל פעולה על איש מבין, אשר לא ישמע לקול מלחשים. ובאמת — אמילו היתה רשימה זו, שאנו דנים עליה, מקימת על-מי מאה עדים שרשים ונאמנים ומאשרת בבית-דין הגדול שבועלים, גם אז קשה היה להאמין, שיטעה איש בשנות המלך שהוא מונה לו, שמשבצות חדשים יוצאים ממנו בכל שנה, והמון שטרות ומעשי בית-דין נכתבים למנין שנות מלכותו, על-אחת כמה וכמה בדבר שאנו דנים עליו, אשר ידענו את משפט האיש ואת שיתו, וכי כל דבר יוצא מתחת-ידו, כל-זמן שלא נחקר ונבדק בשבע חקירות ושבע בדיקות, לא יצא מחקת מִזֶּה. והנה הדבר הזה, ששנת מלכותו של כסרו מְכֻּנֶת בדיקת עם הנאותיו הראשונות של אב"ן רש"ף, שבעל ס"ע נוסה מן האמת בק"א שנה, ושגלות שומרון היתה בשנת ג'א אב"ן להשבוננו, ולא נתקלקלה אלא לאור שהגיע אב"ן רש"ף להנחות אחרות, — הנני שונה דברי ואומר, שדבר זה לבדו מופת נאמן הוא, שהאריך זה הוא יציר-כפיו של אב"ן רש"ף, אשר מקלו על יסוד ההנחות שאשבן בראשונה למדקדקות.

(2) איש מתחפך כנגלגל סביב לראשו כדרך המומטים: זיך קאפפאיער אומשלצנען, איינען קאבאלד מאכען, איינען קאבאלד ש'עטען. כך היטיב בעל, המשבירי להבין מלה זו

דבור, וחוזר ומקבל דעת הנוצרים, אשר בטל אותה לפני-רגע מפני רשימותיו. וראשית מלאכתו היא להראות בסגנון מספך ובאריכות יתרה את הדבר הפשוט, ששנת 722 לפני ספירת הנוצרים מקוננת לשנת ג"א ל"ח (יותר נכון ל"ט) לבריאת-עולם, ונקל היה לו להוציא מזה, שבעל ס"ע טעה בקס"ו שנה (כי לפי בעל "צמח דוד", ההולך אחר בעל ס"ע, היתה הגלות בשנת ג"א ר"ה). אבל פה פגש מכשול חדש, כי מתוך רשימת מיטסטיני, הסופר הנאמן לפרסיים, יצא לו מספר אחר – מספר קנ"א!

אולם היפלא דבר מאיש כאב"ן רש"ף, שפל אשר הוא עושה אלהיו מצליח בידו ואת אשר הוא מבקש הוא מוצא? בעוד אשר אנחנו תפושים במחשבותינו, איך יעלה ביד הגבר הצלח הזה לעשות שלום בין מספריו העורכים מלחמה איש את אחיו, והנה פתאם יופיע לעינינו מספר חדש, כתוב באש שחורה על-גבי אש לבנה, מספר ג"א קפ"ט; ואב"ן רש"ף מוסיף לעשות חשבונותיו ואומר: „שלמן (שלמנאסר) הגלה את הושע 722 לפני ספירת הנוצרים, לפי „הלוחות הנדפסות בעיר פטרבורג“, בשנת 1828. אחר ספירת הנוצרים עד היום עברו 1842, נמצא גלות שומרון עד עכשיו 2564. נגרע מספר זה ממספר 5602 לבריאה, ישאר 3038, אם-כן בשנת ג"א ל"ח היתה גלות הושע. ולפי „צמח דוד“, היתה בשנת ג"א קפ"ט, ולפיו יש להוסיף קנ"א שנה, ויעלה החשבון לפי צמח דוד. ואב"ן רש"ף שונה דבריו וקורא כמנצח: „ואם-כן קנ"א שנה עודפות על תאריך-הבריאה הנהוג בימינו“.

קהל הקוראים, אשר שמעו מפי אב"ן רש"ף פעמים ושלוש בשם בעל "צמח דוד", שגלות שומרון היתה בשנת ג"א ר"ה, יעמוד משתאה למראה המספר החדש ג"א קפ"ט, שהופיע לפניו כאלהים עולים מן הארץ, ולא ידע מה ידין בדבר; ורק האיש, אשר לבבו לא אבד במהפכה זו, יבין כרגע את אשר לפניו, כי אב"ן רש"ף, אשר נפל בפח יקשו לו ידיו, לא מצא לו דרך אחרת לצאת מן המצר, כי-אם לשוב ולשים בשקר מחסהו. ובעתו את רוח ההמון הרב, כי לבבו נוטה לחשב כל איש-שפתים לצדיק בריבו, ירבה להג ומלים אין-בינה – רטין מגושא ולא ידע מאי אמר – יוסיף כזב על כזב לעיני השמש ולעיני כל הקהל ולא יבזש להגיד בפניהם בפה מלא על בעל "צמח דוד" – שספרו מצוי בידי הכל, וכל איש יוכל לבדוק אחריו – כי קובע הוא גלות הושע בשנת ג"א קפ"ט, בעוד אשר כל איש יודע וקוראי דבריו שמעו לפני רגעים אחדים גם מפיו, שקבע את הגלות בשנת ג"א ר"ה. וכל-יך למה? כדי להעלים את הסתירה שבין רשימת מיטסטיני,

לפי ענינה במדרש (במדבר רבה, פ"ד), אלא שהוא גיזר אותה מלת *σπείρα* (כדור); ובעיני קרוב מאד, שהיא מלת *σπείρα* בין-ית, ברומית, שענינה דבר מתפתל ומתעגל ונגלל סביבו, וממנה בלשונות החדשות השם *Spirale* לקו מגלל בגלילים זה לפניו מזה ומתעזן כחולעת. בעל "מוסף הערוך" והחכמים לעווי, קאהוט וקרויס מפרשים מלת אספירס לכפות-הרגלים או למין מלבוש, ודבריהם רחוקים.

שעל־פיה עשה את זיופיו, ובין „הלוחות הנדפסות“ שלא מצא בנפשו עו
להכחישם; כי מן הראשונה יוצא, שבעל „סדר עולם“ טעה רק בקנ"א שנה,
ולפי הלוחות טעה בקס"ט שנה. אחר דברים כאלה לא היינו מתפלאים, אלו
עשה אב"ן רש"ף עוד פסיעה קטנה יותר ואמר על המספרים קמ"א, קנ"א,
קפ"ט ור"ה, שכלם אחד הם ושונים זה לזה, או אלו עשה קפיצה אחרת
דומה לזו.

הנה כייכן הפרנו מכתלי מכתבו של אב"ן רש"ף את הגלגולים והחליפות
אשר עברו על זיופיו וחשבונותיו. בראשונה, כאשר נודע לו מתוך רשימותיו
המשפשות שלקח מ„מאור עינים“, שיש להוסיף קנ"א שנה על חשבון בעל
ס"ע, ומצד אחר מצא ב„צמח דוד“, שגלות שומרון לפי־חשבוננו היתה בשנת
ג"א ר"ה, הוציא מזה משפט, שהגלות הזאת היתה בשנת 706 לפני המנין
הנהוג; ולפי־זה היתה שנת תש"ב „לגלותנו“ אשר במצבה הראשונה שב„אבני
זכרון“ מִקִּנְת לשנה הרביעית לפני ספירת הנוצרים. אחר־כן נודע לו מתוך
„הלוחות הנדפסות בפטרבורג“, שחכמי הנוצרים קובעים גלות שומרון בשנת
722 לפני ספירתם, ואז קצב שנת תש"ב לגלותנו בשנת עשרים לפני ספירתם
(עין למעלה, תאריך בני־קרים). אבל פה היתה מבוכתו, כי נוקש בפעל פפיו,
ויסוי מכה את יוסי. והננו רואים אותו, במכתבו זה, מתיגע לריק לצאת מן
המצר. באחרונה נגלה לאב"ן רש"ף מפי חבולסון רוז נכבד, שגלות שומרון
היתה לא בשנת 706 ולא בשנת 722, כי־אם בשנת 696; והשנה הזאת,
שמצא הפרופיסר המלמד, קם לו אב"ן רש"ף לעינים בספרו „אבני זכרון“,
מבלי־שים עוד לב אל הסתירות השונות, שנולדו במרוצת־הזמן בין מציאותיו
השונות.

המכתב הזה של אב"ן רש"ף שהשאיר לנו החכם הרכבי, אף שלא
הוציא תועלת ממנו, נתן לנו, כאשר ראינו, ציור נאמן משני התאריכים
שבדא אב"ן רש"ף מלבן, מנסת נפשו ומכשרונו הנפלא לענות משפט ולהלך
ברמאות.

מעללי אב"ן רש"ף פרושים עתה לפני כל איש כשמלה. במדה מסימת
היתה יד המקרה בעורנו, אשר פרש רשתו לרגלי המזיף ולכד את הערום
בערמתו, בהזמינו לו מקורים מתעים מעשה ידי בדאי כמוהו, ובהכשילו אותו
בטעיות שונות, אשר אלצוהו להתפתל בנפתולים רבים לנפול מפח אל פת, עד
אשר גם איש מתעקש לא יוכל עוד לכסות על פשעיו. אולם לכל איש
מבין־דבר ודורש־משפט כמעט שאין לו צורך בכל הוכחה. כאשר ראינו
למעלה נסו עוד בימי הבית השני לתת מספר לשנות העולם, אבל הגיעו
לתולדות אחרות משנות ממנין־הבריאה שלנו, וגם מן המנין „המתקן“ של
בני־קרים, אשר חנן אותנו אב"ן רש"ף ברב חסדיו. ביותר נראה זאת
בחשבונותיו של יוסף הכהן, אשר לתקופה ההיא, שבה חי הסופר הזה, ייחס
אב"ן רש"ף את המצבות העתיקות שבספרו „אבני זכרון“.

והנה גלות שומרון, כאשר כבר אמרנו, היתה בשנת 722/1 לפני המנין
הנהוג, המקנת לשנת ג"א ל"ט למנין־היצירה שלנו. לדעת בעל ס"ע ודרכי

חשבונותיו, היתה זאת לאחר שעברו ג"א ר"ה שנה מתשרי שאחר יצירה (מן וי"ד), או בשנת ג"א ר"ז לחשבוננו, ונמצא חשבוננו נוטה בשעור קס"ח שנה מחשבונות דבריהימים. הבדל זה מכון לגמרי עם אותו היוצא לנו מהשנת שנות מלכי יון ופרס, ששם מקורו (קנ"ו בשנות מלכי פרס וי"ב בשנת מלכי יון). כי מתחלת בנין הבית בשנת שתיים לדריוש (כסלו שנת 520) עד תחלת חשבון-שטרות (תשרי 312) עברו ר"ח שנה, בזמן שבעל "סדר עולם" חושב רק ארבעים, ונמצא ההבדל עולה קס"ח שנה, לא כאשר מצא אב"ן רש"ף ע"פ רשימותיו המטעות רק קנ"א שנה.

י. דרכי המנין לפרט גדול ולפרט קטן. בנוהג שבעולם, בני-אדם רגיזים להשמיט במנין שנותיהם שם התאריך, שהם מונים לו, כדבר ידוע ומובן מעצמו. כזאת ראינו גם במנין-הבריאה, כאשר כבר העירותי (1), וכן אנו רואים גם במנין-שטרות. וכן מנהג פשוט הוא לעזוב בחשבונות כאלה את האלפים, ולפעמים גם את המאות, ולכתוב רק את העשרות והאחדים שבהם, ולסמוך בזה על הקורא, שלא יטעה באלף או אפילו במאה שנים. וגם את הדבר הזה אנו מוצאים במנין-הבריאה וגם במנין-שטרות, אלא שבתאריך-הבריאה דרכנו להוסיף את המלים, "לפרט גדול", בזמן שאנו כותבים את כל המספר, ואת המלים, "לפרט קטן", בזמן שאנו משמיטים את האלפים. אבל שני כנויים אלה אינם דרושים לענינם כלל, ואינם מתארים כראוי את הפונה הנרצית בהם, ורק מפני שהרגלנו בהם אין אנו מרגישים עוד בזרותם; השם, "פרט" עומד תמיד בנגוד אל השם, "כלל", ומורה על חלק קצוב מן הדבר השלם; ואי-כך הכנוי, "פרט גדול" נושא את סותרו בחיקו, כי החלק, לפי גדרו ההגיוני, קטן מן המספר השלם, ובענין שלפנינו הוא מציין את ההפך הגמור ממה שיש בלבנו, שהרי אנו כותבים את כל המנין פלו; ובכנוי, "פרט קטן" התאר, "קטן" מיתר, כי השם, "פרט" לבדו מורה, שפונתנו רק אל חלק מן המנין ולא אל פלו. עקבות השמוש במלת פרט במנין-השנים אנו מוצאים עוד בתלמוד; ושם היא מקבלת באמת למלת כלל, כמו שאמרו: "אי טעי ספרא - או טעי תנא - ולא ידע פרטיה כמה הוה" (ע"ז, ט, א), וכן, נחשיב כללי ביובלי ופרטי בשבועי ונשדי אפרט א"א (שם, ע"ב), שהפונה בכללי לאלפים ולמאות ובפרטי לעשרות ולאחדים. ובמשמעות כזאת אנו פוגשים מלת פרט גם בספרות שאחר התלמוד: רבנו תם קורא לשנת ד"א תתק"ט, שכתב בה את דבריו: "שנת ט' לפרט" (ספר "הישיר", ט' תצ"ב), ורבנו ברוך קורא לשנת ד"א תתקס"ב בשם, "ס"ב לפרט" (ספר "התרומה", סמן קל"ה), ובעלי התוספות אומרים על שנת ה"א י"ד, שהיא "שנת י"ד לפרט" (ע"ז, ט, ב, ד"ה: האי מאן), ורבנו אלחנן בתוספותיו שם (דפוס הוסיטין, דף ט) יזכיר, "שנת תתקמ" לפרט", שנת

(1) וכן כתב בעל ספר "התרומה" (סמן קל"ו), ששטר שאין כתוב בו "לבריאת עולם"

בשר, והביא ראיה מדברי התלמוד בעבודה זרה (דף י, א). ע"ן סם.

תתקמ"א לפרט" (שתי פעמים), ובעל "המנהיג" בהקדמתו יזכיר "שנת ששים וארבע לפרט היצירה" וכונתו לשנת ד"א תתקס"ד. וכן נשתמשו במלה זו גם הקראים: בעל ספר "המבחר" מזכיר "שנת ל"ט לפרט" (פרשת בא, פסוק החדש), והקראי אפונדופולו, תלמידו של בעל "אדרת אליהו", מזכיר כמה פעמים "שנת נזר הקדש לפרט" ("נחל אשכול" ו"דרך עץ החיים" בסופו, ו"אדרת אליהו", ענין שמה ויובל, פ"ג, ובמקומות אחרים), ובמצבות קרים נמצאה מצבה אחת שכתוב בה: "שנת ש"ת לפרט" ("אבני זכרון", סמן צ"ד 1) ובמצבה אחרת: "שכל טוב לפרט" (סמן ש"ז). ממשלים אלה אנו רואים, שהיו משתמשים במלת לפרט, בין בזמן שהיו עוזבים רק את האלפים בלבד, בין בזמן שהיו עוזבים את האלפים והמאות יחד, ולא היו כותבים אלא את העשרות והאחדים בלבד; ולא היו חוששים לטעות, כי בדברים הנוגעים רק לחיי-המעשה טעות במאה שנים יוצאת מידי האפשרות. ובאמת יאמר בעל ספר "התרומה" (סמן קל"ו), שאם לא כתב בשטר ארבעת אלפים אלא הפרט, כגון תשע מאות וששים, כשר הוא, והוא הדין, אם לא כתב התשע מאות, אלא שנת ששים לפרט שהוא כשר" 2). הרי שהיו מצינים שני דרכי-חשבון אלה בשם משתף – במלת לפרט סתם. אבל נקל לשער, שנמצאו סופרים דיקנים יותר, וכדי להוציא את קוראיהם מידי כל ספק, השתדלו להבדיל את שני המנינים השונים, והיו מצינים את מנין שנות-הבריאה, שנשמטו מהן רק האלפים, במלים "לפרט גדול", ואותן שנשמטו בהן האלפים והמאות – בלשון "לפרט קטן". ודבר זה, שעמדתי עליו בתחלה מסברה בלבד, מצאתיהו אחר-כך מפרש בלוח המפתחות לספר "התרומה" (שקשה לדעת, אם יצא מידי המחבר בעצמו או מידי חכם אחר). שכתב שם בסמן קל"ו בלשון הזה: "דין שטר שדלג ממנו (את המלים) לבריאת עולם, וכן נמי אם לא כתב בו הכל, כגון ארבעת אלפים, רק הפרט, תשע מאות וששים, כשר, והוא הדין, אם לא כתב פרט גדול, כגון תשע מאות, רק פרט קטן, כגון שנת ששים, כשר". הרי מפרש כדברינו 3). אבל לאו כולא עלמא חושבנא גמירי, וברבות הימים, כאשר

1) את המצבה הזאת, שזמנה: "יום ג', כ"ג לאדר שני שנת ש"ת לפרט", קבע אב"ן רש"ף בשנת ד"א ת"ש; אבל בחפזו לא הרגיש, ששנת ד"א ת"ש היתה פשוטה (וגם ראש חדש אדר א' חל אצל הקראים ביום ה'). ובלי-ספק נזדוּפה האות תיו על-ידי אב"ן רש"ף כדרכו, כדי להקדים זמן המצבה; והמצבה היא באמת משנת ד"א ש"ד, שמועד אדר שני האמתי חל בה בליל שבת ב'ה' שעות, והיחה נראה בליל ב', וכ"ג באדר חל ביום שלישי בשבת.

2) מדברי התלמוד בעבודה זרה (י, א), דשבקיה לאלפא קמא וכו', נראה, שעוד בימים קדמונים היו רגילים להשמיט האלפים, כאשר כבר עמד על-זה בעל ספר "התרומה" (שם); ולכן טעות היא ביד הרש"ף באמרו. במכתבו בראש ספר, גל עד" (צד XXXIX) על השמטת האלפים, שמנהגה היא מזמן מאחר.

3) והמנהג הזה, לכתוב את המלים "לפרט גדול", במקום שנשמטו בו רק האלפים, לא נשתקע לגמרי גם בדורות האחרונים, בזמן שכבר הרגלו לכתוב במקרה כזה את הסמן לפ"ק. באחת המצבות אשר בפרנקפורט (סמן 383) אנו פוגשים: שבט, שס"ג לפ"ג.

נתפשטו שני כנויים אלה בעם, נשתבשה הוראת המלים בידם, וקראו למנין הכולל בתוכו את כל השנים בשם פרט גדול ולא את ששששש בו האלפים בשם פרט קטן, ועדין שבוש זה מרקד בתוכנו.

באיזה זמן נולדה הטעות הזאת? על השאלה הזאת קשה היה להשיב תשובה, אלו הזקקנו למצא פתרונה על-פי רשימת שנות-הבריאה המפורות זעיר שם זעיר שם בספרים שונים. אולם נמצא לנו מקור נפתח לזה במקום אחר, ברשימת מצבות רבות מומנים וממקומות שונים, שנקבץ בהן מעצמו החמר הדרוש לחפצנו. בספר „נפשות צדיקים“ (פרנקפורט, תרט"ו) נמצאה קבוצת מצבות של קהלת ורמיוה, ממחצית המאה התשיעית לאלף שעבר (1) עד סוף המאה הששית לאלף שלנו. וממנה אנו רואים, כי עוד בשנת קע"ט לאלף הששי היו משתמשים במלת לפרט (סמן כ"ז), וסמן לפ"ק יראה לנו בפעם הראשונה בשנת שע"ה (סמן ל'), ובין שני זמנים אלה נמצאת מצבה אחת, שזמנה „קפ"ו לאלף הששי“ (סמן כ"ח), ואחת שזמנה „רטו ל" (סמן כ"ט), שהאות למד שבה נראה שהיא מקצרת מסמן לפ"ק ולא ממלת לפרט. ולפי זה אפשר היה לשער, שהציון לפ"ק נתחדש ברבע האחרון של המאה השנית לאלף שלנו. אבל מפני ששנוי כזה, שלא נעשה בדבר מלך-שטון, כיוון במנהג העם, אינו נולד בבת-אחת – ובנוהג שבעולם שני מנהגים יכולים להשתמש במשך זמן מועט זה בצד זה, עד שאחד מהם נדחה מפני חברו – אפשר מאד, שהתחילו להשתמש בציון המזור הזה כמה עשרות בשנים לפני-כן, שלא נשארו מהן מצבות בקבוצה זו. ובאמת אנו מוצאים את הציון הזה כחמשים שנה קדם לכן, במצבות קהלת פרנקפורט על נהר מיין, שהוציא לאור הרב ר"מ הורוץ בספר „אבני זכרון“ (פרנקפורט, התרט"א). בקבוצה זו אנו פוגשים את הסמן לפ"ק עוד בשנות קכ"ג, קכ"ה, קמ"ג, קנ"ו (2). אבל ברור הדבר, שלא היה הסמן לפ"ק נפרץ בעם באותו פרק,

גם באחת ממצבות קרים אנו קוראים: „יום ו' ג' ל... שבב, בשנת דש"ק טונוג' לפרת (במקום לפרט) קטן ו' (וגדול) לבריאת עולם“ (סמן מ"ד). הלשון „לפרט קטן וגדול“ מזכיר לנו את דברי בעל ספר „התרומה“. אבל מן הכתבת הזאת, המוזרה בסגנונה ובדרך כתיבתה, אשר כבר חלו בה ידי המו"ל הממחה לדבר, אי-אפשר לדעת באיזה זמן נעשתה. אב"ן רשף קובעה יחד עם מצבותיו הבודות שבמחצית הראשונה מאלף החמישי, בשנת ד"א ת"ס (לפי לוחות המולדות והקביעות לקראים, שפרסם כוכינוב, אפשר היה לירח להראות ביום ג', שהיה אז בן כ"ו שעות) – וקשה מאד לשער, באיזה דרך עשה אב"ן רשף את הזיוף, ולמצא את השנה המכוננת לה כדבר שעלה בידינו במאמר שהזכרנו, במצבות אחרות. (1) המו"ל מציב בראש ספרו מצבה אחת קדומה כמאתים שנה, והיא משנת תר"ס לבי (קצור מלת לבריאה לפי-דעתו). אבל מודה הוא בעצמו, שאין קריאתו בטוחה בעיניו לגמרי. אולם כבר הוכיח הרש"ר (במכתבו לספר „גל עד“, סמן ח) ואחריו הר"א עפשטיין (מאגנטשריפט, חלק 50, מצד 190 עד 195), שמצבה זו היא משנת ד"א תתקל"ב, ושכך יש לתקן מספר השנה. (2) הסמן לפ"ק נמצא עוד קודם לזה במצבה סמן ח, שהמוציא לאור רשם עליה שנת קט"ו. אבל במצבה עצמה לא נמצא המספר הזה, והזמן החרות עליה: „יום ו' כט"ו כסליו“, מוכיח, שאינה משנת קט"ו, כי בשנה זו חל ט"ו בכסלו ביום א, ולא ביום ו.

ולא התחיל להתפשט אלא כמאתים וחמשים שנה אחר־כך, בזמן שכל המצבות שבקבוצת „נפשות צדיקים“ נושאות עליהן את הסמן הזה. דבר זה יוצא מפרש מן הקבוצה שבספר „אבני זכרון“. ממספר ק"ס המצבות שמשנת ל"ב עד רצ"ב לא נמצאו אלא שמונה המצינות בסמן לפ"ק, בזמן שבשתי מאות הסמוכות, משנת רצ"ב עד תצ"ב, הדבר להפך, הסמן הזה שורר כמעט ממשלה בלתי־מגבלת, ומלת „לפרט“ לא תמצא בכל הסך הגדול הזה, הכולל בתוכו 1888 מצבות, כ־אם כ"ד פעמים בלבד. כדבר הזה ראינו גם מתוך קבוצת מצבות צרפת שהוציא לאור ר"מ שֶׁנֵב בספרו *Rapport sur les inscriptions hébraïques de la France, Paris, 1904* ה"א קל"ו – שמלבד מספר מועט, שהשנים כתובות בהן סתם, פֶּלֶן מסמנות במלת „לפרט“, ואין גם אחת שנמצא בה הסמן לפ"ק. גם במצבות עיר פֶּרַג, שנאספו בספר „גל עד“ (פֶּרַג, תר"א), נראה עוד במאה השלישית לאלף שעבר את הסמן „לפרט“ נאבק עם הסמן לפ"ק, הצעיר ממנו לימים, המתאמץ לרשת אותו; אך לאט לאט הסמן לפ"ק דוחק את רגלי אחיו הבכור, ומן המאה הרביעית והלאה הוא נעשה לשליט יחידי.

בספרד לא היה, כפיהנראה, השם „לפרט“ נפרץ כל־כך, ולכן לא נקל היה ליורש־מקומו, לֶסְמֵן לפ"ק, למצא לו שם מעמד. מצבות העיר טולטיצה, שפרסם רשד"ל ב„אבני זכרון“ (פֶּרַג, תר"א), וחזרו ונדפסו על־ידי ר"מ שֶׁנֵב בספרו *Rapport sur les inscriptions hébraïques de l'Espagne, Paris, 1907* מונות השנים סתם או בתוספת מלת „ליצירה“ או „לבריאת עולם“, ורק שתיים מהן מצינות: „מאה ותשע לפרט“ ו„קע"ה לפרט“ (סמן ג'ד וס"ט) ורק מצבה אחת בסביבות העיר ברצלונה (שהביא שֶׁנֵב, צד 387) נושאת את הזמן „שנת ל"ב לפ"ק לבריאת עולם“. ואפשר היה לשפוט מזה, שעוד במאה הראשונה לאלף שלנו היו משתמשים בסמן לפ"ק במשמעותו המטעית; אבל קרוב יותר לאמר, שזמן המצבה הזאת הוא באמת קל"ב או רל"ב, אלא שנשמטו בה המאות, והמנין לפרט קטן הוא מדקדק ומכֵּן היטב לענינו, שהנח בשבילו בראשונה, להורות מספר העשרות והאחדים, בעזיבת המאות.

יוצאות מכל הברותיהן הן מצבות קרים, שנתפרסמו בספר „אבני זכרון“ על־ידי מפרנו אב"ן רש"ף, הנודע לנו באמונתו ובישר לבבו. בספרו זה אנו פוגשים את הסמן לפ"ק בפעם הראשונה בסוף המאה הרביעית לאלף שעבר; ישכן בט"ח לפ"ק (סמן מ"ב ומ"ג), והוא שב ונראה לעינינו מעת לעת פעמים לא־מעט. מצבות אלה בכלל כבר הבאתי במשפט במאמר מיוחד, שבו ברזתי, על־פי דרכי הקביעות של הקראים, את הבר מתוך התבן, ואת המצבות הכשרות והמספקות מתוך הפסולות והמזיפות בהחלט. ופה לענינו די יהיה לי להעיר, כי על־פי אבן־בֶּחֶן זאת, קביעת ראשי חדשים, ועל־פי סמנים מבהקים אחרים, יצא לנו, שמקצת מן המצבות המסמנות בסמן לפ"ק נעשו באמת באלף שלנו, אלא שהמוציא־לאור הנכבד הסיען אחורנית מהלך ת"ק שנה פעמים, אל האלף החמישי,

ומקצתן יצאו מידי הממציא הממחה בכבודו ובעצמו; וגם על המצבות המוטלות עוד בספק, בזמן שאין בידינו דרך בטוחה יותר, נוכל להחליט, שפסולות הן, אם יקצא בהן הסמן לפ"ק, שכפי מה שראינו לא נתחדש אלא באלף שלנו.

יא. דרכי החשוב באותיות ובגימטריאות. באיזה דרך היו העברים הקדמונים מצינים את השנים ואת המספרים בכלל, דבר זה לא נחברר לנו עוד היטב. מכתבי חרטמי-מצרים ומכתבי-היתדות של בני אשור ובבל אנו יודעים, שמלבד הבעת המספרים במלים, היו להם גם ציונים מיוחדים, שדבר לא היה להם עם סמני האותיות אשר להם. כזאת אנו רואים גם אצל הכנענים, שהיו מצינים את האחדים על-ידי קוים נצבים כמספרם, ואת העשרות על-ידי קוים שכובים כמספרן. ציונים כאלה אנו מוצאים גם בשטרות העברים, שנמצאו בסין אשר במצרים, אלא שנשתנו מעט במשך הזמן (עין, פליטה מני קדם, צד 2, בהערה). לעמת זה אנו מוצאים אצל היונים, אשר כידוע קבלו אותיות אלפא-ביתא שלהם מיד הכנענים (לפי האגדה על-ידי קדמוס), שהשתמשו באותיות שלהם גם לצין את המספרים: בתשע אותיות הראשונות לתשעת האחדים, בתשע האמצעיות – לעשרות, ובאחרונות – למאות, ואת האלפים היו חוזרים ומצינים על-ידי תשע האותיות הראשונות, אלא שצרפו להן קוים דקים, להורות, שאינם אחדות פשוטות. הדרך הוזה לצין את המספרים אנו פוגשים אצלם עוד בשנת 266 לפני המנין הנהוג. (עין קנטור, פאראלעזונגען איבער געשיכטע דער מאטעהמאטיק, ח"א, פרק ד). הדבר הזה, שקבלו האותיות אצלם הוראות של מספרים, נתן ליונים ידים להשתמש בהם לחידות ולרמזים, להראות את חריפותם או להסתיר מחשבותיהם בשעת הצורך, בשומם במקום השם, אשר רצו להעלימו, את מספר חשבונם, או מלה אחרת המכוננת לו בחשבון. אצל הסופר היוודור (במחצית המאה השלישית למנין הנהוג) אנו קוראים, ששם הנהר נילוס, ובכתיבה יונית Νεῖλος, עולה בחשבונם שס"ה, כמנין ימות החמה (עין אינדלר, 593, II), יוחנן מכנה את החיה הנוראה, אשר ראה בחזיונו, הרומסת תחתיה את כל הארץ, במספר שש מאות ששים וששה (חזון יוחנן, י"ג, י"ח), וכפי אשר פרש אחד מאבות-הכנסיה הראשונים, אירניאוס (ברבע האחרון של המאה השנית), פון בזה אל מלת Λατείνος, העולה בחשבונה תרס"ו. והסופר הרומי מרטיניוס קפלה (בסוף המאה החמישית למנין הנהוג), בתארו את שבע הנערות, שבע החכמות, הנאספות לחתנת מרקור עם הפילוסופיה, יציג לפנינו את חכמת-החשבון מברכת את השם אלהי-האלהים במספר 717, שהיא עושה בקפיצת אצבעותיה; והפונה לדברי המפרשים למלה היונית ἑξαχί שענינה תחלה וראשית, ועולה, בחשבון האותיות, למספר 717 (עין קנטור, שם, צד 567). ויש ממשוררי היונים בסוף התקופה האלכסנדרית ובתקופה הביזנטית שלאחריה, שהפליאו לחבר שירים, שכל חרוזיהם היו שוים בחשבונם לפי מחיר האותיות; ולכן קראום בשם isosephia, כלומר שני

חשבון (קנטור, שם, צד 460). ככל המראה הזה אנו רואים גם אצל היהודים, שקבלו את הדברים האלה מן היינים. היהודים והסורים (ואחריהם גם הערביים) נתנו לאותיות הוראת מספרים. אצל היהודים אנו פוגשים את הדבר הזה במטבעות שמעון החשמונאי, שנמצא עליהם שנת א', שנת ב', ג' וד' – תמורת שנת אחת, שתיים וכו'. מטבעות אלה נעשו בשנות הארבעים למאה השנית לפני המנין הנהוג, בעת אשר אצל היונים כבר מצאנו את המנהג הזה בשנת 266 לפני המנין הזה. אבל לעמת־זה נתפשטה אצלם שיטה זו במדה מרבה מאד, עד שנעשתה לאחת מן המדות, שהאגדה נדרשת בהן (ברייתא דל"ב מדות, מדה כ"ט), ונסתעפה אצלם לכמה ענפים. ולשיטה זו קראו בשם גימטריה (1), ושמה מעיד עליה, שהיא שאולה מידי היונים. הדרך הפשוטה ביותר היתה, שלקחו שם או משג ידוע להם, והביעוהו במספרו. ככה יחשבו הרבה חוקרים, שמספר תרס"ו אשר בחזון יוחנן קולע אל נרון קסר, השוה לו בחשבון. ובספר „עליית משה" או „פטירת משה" (שתרגם גם עברית על־ידי ד"ר קמיניצקי ב„השלח", שנת תרס"ד) נקרא איש משבט לוי, המתאמץ בשעת השמד להחזיר תורת משה לישנה, בשם תקס"ו, שהפונה בו, לפי דעת מקצת חוקרים (2), לרבי יהושע בן חנניה השה עמו בגימטריה. וקרובה לזה דרשתם (ברייתא דל"ב מדות, שם, ונדרים, ל"ב) על שי"ח חניכיו של אברהם, שהם אחד עם אליעזר עבדו, השקול כמותם בחשבון, ועל המקרא ויקרא אריה, שהוא חבוק השוה לו בגימטריה (רש"י, ר"י קרא, ראב"ע ורד"ק לישעיה, כ"א, ח). ומדה זו מצויה מאד בתלמודים ובמדרשים, שבעל האגדה לוקח לו אחת מן המלים במקרא ודורש אותה במדת גימטריה. במקומות הרבה אין פונת הדורש למספרים מן־קדקים, כי־אם למספרים של גזומה והפלגה בלבד, וכדרך שנשתמשו לענין זה במספר שבעה, שלשה־עשר, ארבעים, ששים, מאה ושלוש מאות, אשר כבר העירו עליהם בעלי התוספות במקומות שונים. דוגמאות מן המין הזה הם: תוצאות (ברכות, ח, ע"ב), מחלה (ב"ק, צ, ע"ב), רב (מגלה, ט"ו, ב), רויה (יומא, ע"ו, ע"א), הערל (שבת, קל"ט, א), זרזיר (סנהדרין, פ"ב, ב) (3), וכן דרשתם על המקרא „מלאתי משפט", שת"פ בתי־כנסיות היו בירושלים, מלבד בית־המקדש, „מלאתי בגימטריה הכי הוי" (פתיחתא לאיכה רבתי), והרבה כיוצא באלה. ופעמים, כאשר ימצא הדורש מלים מכוונות בחשבון עם מספר דברים הנמצאים בטבע, כרמ"ח אבריו של אדם, מנין ימות החמה, ימי עבודה של אשה, או דבר ידוע לו ממקום

(1) הסגנון הנהוג ביותר בענין זה, הוא: „בגימטריה הכי הוי", ולפעמים: „בחושבנא הכי הוי" (נדרים, ל"ב), „חושבנא דין כחושבנא דדין" (ירושלמי, פ"ב, ה"ה), „אותיות דדין כאותיות דדין" (בראשית רבה, פ' ס"ח).
 (2) עין בפרוש Clemen ט, פסוק א, בהוצאת ספרי־האפוקריפים לקייטש ובהערת „קמיניצקי ב„השלח" (שם) צד 47.
 (3) שם: במתינתא תני ששים; ומזה ראה, שבמספר תכ"ד פוננו רק למספר של גזומה, כדרך שכן הדבר במלת ששים.

אחר, הוא דורש אותן במדת גימטריה. דוגמאות מן המין הזה הם: מחספס (יומא, ע"ה, ב), אברהם (נדרים, ל"ב, ב), חרם רחם (מו"ק, י"ח), שְׁלֵם עוֹלִים רמ"ח, השטן בגימטריה שס"ד (נדרים, ל"ב, ב) ו, הריון – רע"א (נדה, ל"ח, ב), וקרובה לזה דרשתם על עקב אשר שמע אברהם בקולי (נדרים, שם), ונושנתם בארץ (סנהדרין, ל"ח, א), וכעין זה: "יין בגימטריה שבעים, סוד בגימטריה שבעים" (עירובין, ס"ה, א; סנהדרין, ל"ח, א), "סלם בגימטריה סיני" (בראשית רבה, פ' ס"ח) 2). בכל מקומות אלה בעל האגדה לוקח מן המוכן לפניו במספר, ומשתדל לכונן אליהם את המלה, שהוא דורש אותה כרצונו; אבל לפעמים נראה גם את ההפך, שהדורש מחזיר אתר מלה, שתהיה שוה בחשבונה למספר ידוע הנתון לו ממקום אחר, כדי לסעדו ולתמוכו, או לעשותה כזכר לדבר או לסמך לדבר הלכה או אגדה, שקבל וששמע מרבותיו. סתם נזירות, שהיא שלשים יום, הסמיכו על המקרא קדוש יה יה, בגימטריה שלשים יום (ספרי, פ' נשא, ובבלי בכמה מקומות), ל"ט אבות מלאכות הסמיכו רבנן דקסרין על מלת אלה, שהיא כמו אלה, דלא מתמנעין רבנן בין הא לחית (ירושלמי, שבת, פ"ו, ה"ב); לנ"ב שנה, שעשו ישראל לאהרן חרבן־הבית בגלות כשדים, שמצא בעל ס"ע (פכ"ט) מחשבון שבעים שנה של מלכות בבל, מצאו רמו במקרא: מאדם ועד בהמה נדדו הלכו – בהמה בגימטריה הכי הוי" (שבת, קמ"ה, ב), ולמאמרם, ששיבתה של צוער היתה נ"א שנה, מצאו סמך במקרא: אמלטה נא שמה (שם, י, ע"ב), לשנות שעבוד מצרים, שיצאו להם ממספר ארבע מאות שנה, שחשבון מלדת יצחק, מצאו סמך במלת רדו (בראשית רבה, פצ"א), לשנות בית ראשון, שמצאו אותן על־פי שנות מלכי יהודה ארבע מאות ועשר, מצאו רמו במקרא: בזאת יבוא אהרן (ויקרא רבה, פכ"א), ולשמו של משיח, שהוא מנחם, מצאו ראייה מפסוק: איש צמח שמו, חושבנא דדין כחושבנא דדין" (ירושלמי, ברכות, פ"ב, ה"ה); למספר תרי"ג מצוות, שקצב רבי שמלאי לפי מנין רמ"ח אבריו של אדם ושס"ה ימות החמה, מצא אמורא מאחר ממנו זכר במלת תורה שחשבונה תרי"א, ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (מכות, כ"ג, ב). מהמשלים, שהבאנו, נראה, כי פעמים רבות יקח לו הדורש מלה מן הבא בידו, ויחס את המספר היוצא ממחיר אותיותיה לנושא הענין אשר בחר לו, דבר אשר לא יבצר מכל איש לעשות עם כל מלה אשר תקרה לפניו. אך יש שהוא מחזיר למצא לדבר הנתון לו במספר מלה שוה לו במחיר אותיותיה, לעשותה לסמך ורמו או כסמן לזכרון, דבר זה אינו נקל עוד כראשון, ודורש כשרון

1) גימטריה זו מזכרת לנו אותה שהבאנו למעלה, שנהר נילוס עולה סס"ה כמנין ימות החמה.

2) וכעין זה דרשת ר' שמלאי, שנתחבטו בה כל מוני המצוות: תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה, שס"ה לאוין כמנין ימות החמה, ורמ"ח עשה כנגד אבריו של אדם" (מכות, כ"ג, ב). ומצאנו מספר שס"ה למספר של גוזמה: "על כל גטסרא וגטסרא תליתי שס"ה אלטי רבוא כוכבים, כנגד ימות החמה" (ברכות, ל"ב, ב). הצבוע (תפוס) הזה יש לו שס"ה סיני צבעונין כמנין ימות שנת החמה" (בראשית רבה, פ"ו; תנחומא, תזריע).

מִיָּחַד, לְמַצָּא לְכַל־דָּבָר מִלֵּה מְקֻנָּת לֹו בַּמְסַפְרָה וּבַתְּכֵן עֵינֵיהָ. וְלִכֵּן, כְּאִשֶּׁר אֲנוּ רוֹאִים, כֹּל הַגִּימְטְרִיאוֹת הֵן בְּנוֹת מִלֵּה אַחַת, שֶׁלֹּא קֶשֶׁה כִּלְיָכְךָ לְעִמּוּד עֲלֵיהָ וּלְמַצָּאהָ.

אֲבָל בּוֹמֵן מֵאַחֵר יוֹתֵר, לְאַחֵר חֲתִימַת־הַתְּלִמּוּד וְתִקּוּפַת הַגְּאוּנִים, אֲנוּ רוֹאִים אֶת הַדְּרָךְ הַזֶּה הַזֶּה הוֹלֶכֶת וּמִתְפַּתַּחַת יוֹתֵר וְיוֹתֵר. בִּיחּוּד עֲשׂוּ כּוֹזֵאת בְּצִיּוֹן הַשָּׁנִים, שֶׁהֵיוּ מְבִיעִים אוֹתָן עַל־יְדֵי מִסְפֵּר מַלְיָם, מֵאֲמָרִים קְצָרִים, פְּסוּקִים וּשְׁבָרֵי־פְסוּקִים, הַשְּׁוִים לָהֵן בַּמְסַפְרָם, וְאִשֶּׁר תִּכְנַס יוֹכֵל לְשִׁמְשׁוּ סִמָּן וְזָכַר לְמֵאוּרֵע הַנְּתוּן, דָּבָר שֶׁלֹּא נִמְצָאה דוּגְמַתוֹ אֲצֵל הַיּוֹנִים (1). וּבִמְאֵה שֶׁעֲבָרָה אֲנוּ מוֹצֵאִים כַּמָּה סוּפְרִים, הַמִּתְאֲמָצִים לְהִרְאוֹת כְּשֶׁרוֹנָם בַּמְקֻצֵּעַ זֶה וְכוֹתְבִים שִׁירִים שְׁלֵמִים, שֶׁחֲרוּזֵיהֶם שְׁוִים בְּגִימְטְרִיָּה לְמִסְפֵּר הַשָּׁנָה שֶׁבָּה חֲבֵרוּם, וְהֵם כְּדַמוֹת שִׁירֵי הַיּוֹנִים, שֶׁהִזְכֵּרנוּם לְמַעַלָּה בְּשֵׁם „אִיזוֹפּוֹסְפִיּוֹת“. בִּיחּוּד הַצְּטִינוּ בּוֹה שְׁנֵי חֲכָמִים, שֶׁחָיו בְּאַרְצֵנוּ כַּמָּאה שָׁנָה לְפָנֵינוּ, שֶׁשְׁנֵיהֶם הִיתָה לָהֶם יָד וְשֵׁם בַּהֲנֻדְסָה: ר' יַעֲקֹב אֵיכְנָפוּיִם בְּשִׁירוֹ: „בְּרִי לָב בַּחֲכָמָה אֲזָרוּ חֵי, רִדְפוּ הַמַּדְעַ יוֹמֵם וְלַיְלָ" (נִדְפַס בַּתְּחִלָּת סִפֵּר „שְׁבִילֵי עוֹלָם" לְר"ש בִּלְוִן). וְרַבִּי אֲבֵרָהִם יַעֲקֹב שְׁטֵרֵן, שֶׁקִּלְעַ בַּכְּמָה מִשִּׁירָיו (רְאוּהָ לְדוּגְמָה „שִׁירוֹ" בְּרֵאשׁ סִפֵּר „תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם" לְרֵחוֹז"ס) חֲרוּזִים שֶׁחֲשׁוּבָנָם עוֹלָה לְמִסְפֵּר הַשָּׁנָה שֶׁנִּכְתְּבוּ בָּהּ (וְגַם כּוֹתֵב הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אָוָּה לֹו בִּימֵי־עוֹרָיו מִשְׁחַק־יָלְדִים כּוֹה וְכַתֵּב „מִשְׁלוֹחַ מְנוֹת" לְפוּרִים עֲשָׂרִים בְּתֵים בְּנֵי אַרְבַּעַה אַרְבַּעַה חֲרוּזִים, שֶׁפֶל־אֶחָד מֵהֶם שָׁוֶה בַּחֲשׁוּבוֹ לְשֶׁנֶּת־כְּתִיבְתוֹ — תֵּרַכ"ב). שִׁירִים כַּאֲלֵה הֵיוּ יוֹדְעִים בּוֹמְנָם בְּשֵׁם „שִׁירֵי לְפִ"קִים".

בְּאִיזָה זְמַן הִתְחִילוּ לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בַּדְּרָךְ כּוֹז בְּצִיּוֹן הַשָּׁנִים — קֶשֶׁה לְצַמְצֵם. אֲנִכִּי לֹא מִצָּאתִי עַקְבוֹת הַמְּנַהֵג הַזֶּה לְפָנֵי הַמָּאה הַשְּׁמִינִית לְאַלְף שֶׁעֲבָרָה. בְּסִפֵּר תַּנְ"ךְ, שֶׁהִיָּה בִּידֵי ר"י סְפִיר, נִרְשַׁם, שֶׁנִּכְתַּב בְּשֶׁנֶת, וְיִכְתַּב מִשֶּׁה אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת" (אֲבָן סְפִיר, ח"א, דף י"ח, ע"ב; ח"ב, דף קע"ה). אֲבָל קֶשֶׁה לְצַמְצֵם אֶת מִסְפֵּר הַשָּׁנָה בְּדִיוֹק. כִּי עַל הַמַּלְיָם, וְיִכְתַּב מִשֶּׁה" מִשׁוֹךְ קָן הַמִּתְחִיל בְּאוֹת כ"ף וּמִסִּים בְּאוֹת שִׁ"ן; וְאִין לְהַכְרִיעַ, אִם הִיתָה כְּנֻת הַסּוּפֵר לְכָל הָאוֹתוֹת שֶׁל שְׁתֵּי מַלְיָם אֵלֶּה, וּלְפִי־זֶה נִכְתַּב הַסֵּפֵר בְּשֶׁנֶת וּשְׁפ"ג, אוּ לְאוֹתָן שֶׁמִּשְׁךְ עֲלֵיהֶן אֶת הַקוֹ, וְיִהִיָּה זְמַנו ד"א תִּשְׁס"ב. דוּגְמָה קְטָנָה מִזֶּה אֲנוּ מוֹצֵאִים בְּמָאה הַתְּשִׁיעִית בְּשִׁירוֹ הַיְדוּעַ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה הַלְוִי, בְּשֶׁנֶת תַּתְּןָ תַּתְּןָ, וּבְסִפֵּר דְּבָרֵי־הַיָּמִים לְרַבִּי יוֹסֵף הַכֵּהן נִמְצָא סִמָּן לְשֶׁנֶת תַּתְּנָו „כִּלּוֹ גַם יָחַד", אֲבָל קֶשֶׁה לְדַעַת, מֵתִי נוֹלַד סִמָּן זֶה. מִן הַמָּאה הַעֲשִׂירִית

(1) בַּדְּרָךְ הַזֶּה דְּרָכּוֹ לְעַמְעָמִים גַּם סוּפְרֵי אִירוּפָּה וְנַחְנוּ סְמָנִים לְמִקְרִים נִכְבְּדִים בִּיחֵר עַל־יְדֵי חֲרוּזִים אוּ בְתֵים שְׁלֵמִים כְּתוּבִים רוֹמִית, שֶׁמֵּחִיר הָאוֹתוֹת, שִׁישׁ לָהֵן הוֹרֵאת מִסְפְּרִים, מִכְּנֵן לְמִנְיֵן הַשָּׁנָה שֶׁבָּה אִירְעוּ הַדְּבָרִים. כַּכָּה יִצְיָנוּ בַּדְּרָךְ־מִשְׁלֵ אֶת שְׁנַת 1572, שֶׁהִיָּה בָּהּ הַהֲרֵג הַנּוֹרָא, שֶׁעֲשׂוּ הַקְּנָאִים הַקְּתוּלִים בְּאַחֵיהֶם, הַכּוּפְרִים, וְהַיְדוּעַ בְּשֵׁם „לֵיל חַתְנַת בְּרִת־לְמִי", בַּחֲרוּז הַרוֹמִי LUTETIA MATER NATOS SUOS DEVORAVIT — לוֹטֵצִיָּה הָאֵם (הַעִיר פְּרִיז) אוֹכֵלֶת בְּנֵיהָ — שֶׁהָאֵת M נַחֲשַׁבַת לְאַלְף, D לְחִמֵּשׁ מְאוֹת, L לְחִמֵּשִׁים, אוֹתוֹת V וְכֵן U לְחִמֵּשׁ חֲמֵשׁ, וְאוֹתוֹת I לְאַחֲדִים.

נודע לנו הסמן שנת נהי, שנתן אלחריו על מות רבי יוסף בן-שושן והרמב"ם, וכן ימי בכי אבל משה. סמנים אלה הם עוד פשוטים מאד. אבל סמנים מרפבים הרבה יותר כבר ראינו בדברי בעל „אשכול הכומר“ שהבאנו בסמן ה, ואפשר שקבל את המנהג הזה ממשוררי ביונתניא, שהיו רגילים להשתמש בחרוזים שוים בחשבונם. במאה הראשונה לאלף הששי אנו מוצאים את הסמן לאנחה („נפשות צדיקים“, סמן 25), במאה השנית את הסמן צדקה („גל עד“, סמן ב). מכאן ואילך המנהג הזה מתפשט יותר ויותר; ולא אכיר אלא את הסמן מזרה ישראל, שנתן רבי אברבנאל לגרוש ספרד.

באמרי, שלא מצאתי עקבות המנהג לצין מספר השנים על-ידי מלים שוות במספרן לפני המאה השמינית, לא דדקתי בלשוני יפה; כי אמנם מצאתי מספר מסים מן המין הזה אצל מידענו אב"ן רשף בספרו „אבני זכרון“, ששם אנו פוגשים לראשונה את הסמן „ישפן בטח לפ"ק“ (סמן מ"ב ומ"ג) ואחריו סמנים כיוצא בו בכל מאה ומאה, עד המאה הששית לאלף שלנו, ועד בכלל. אולם גימטריאות אלה נותנות לנו עוד מופת חדש על טיב מציאותיו של איש-אמונים זה. במאמר מיוחד שכתבתי על מצבות אלה, שכבר רמזתי עליו למעלה מזה, והוכחתי, על-פי דרכי קביעת הדרשים של הקראים, שכל המצבות שיום השבוע כתוב בהן בצד יום החדש, שמספר שנותיהן קטן משש מאות, שנתן להן אב"ן רשף מקום באלף התמישי, ומנן באמת באלף הששי. וגם אותן שמספר שנותיהן, הכתוב בגימטריה, עולה יותר משש מאות, מקומן באלף שלנו, אלא שהערים אב"ן רשף להוסיף נקודות על מקצת אותיות או מלים, כדי שיעלו יותר משש מאות, ועל-כרחו נהיה זקוקים לתת להן מקום באלף שעבר. אבל עוד יותר מזה – גם המצבות מן המאות האחרונות, שזמנן מכין עם דרכי הקביעה של הקראים, מוטלות עוד בספק; ובחלק מסים מהן זיופן יוצא על-פי סמנים אחרים, על-פי שמות ספריים הנמצאים עליהן (כאשר כבר העירו על-זה הרכבי וקוביק), על-פי הסמן לפ"ק החרות עליהן, שלא נתחדש כראם באלף הששי, ועל-פי כתיבת שם המפרש באות ה, שכפי מה שבררתי שם, גם מנהג זה לא נתחדש קדם המאה השלישית לאלף שלנו (1).

(1) ההבדל בין המצבות, שזיופן יוצא מסדר הקביעה של הקראים, ובין אותן שזיופן בתן סתירה מצד הקביעה, כראם מצד סמות ועמדים אחרים, הוא זה, שהראשונות היו כשרות מעקין, אלא שאב"ן רשף שנה בהן את הזמן על-ידי הוספת נקודות על האותיות, ולכן הוא בתיו וכיוצא באלה, להקדימן. ומפני שקשה היה לו לזיוף גם את יום השבוע ויום החדש, הניחם כשהיו, ושנך על-זה, שמבקריו לא ישימו לב לבדוק אחריו בפרט הזה, מהסיון ילג או רצון, להכניס עצמם בחשבונות ארצים (תקתו זו לא התענת). אבל המצבות מן המין השני, שזמנן מכין עם קביעת הקראים, וזיופן יוצא ממקום אחר, סטלות הן מעקין, ונבדא בהכל-סיו של אב"ן רשף, אשר כפי היצא ממקומות שונים מדבריו, הכיר היטב את הדרך לכין זמניו עם דרכי קביעת בני-אמונתו; ואם לא היה ככח לחלב את החשבונות הדרושים

במקום אחר אנו מוצאים מספר השנה לשטרות נתון בדרך-גימטריה. הקראי רבי משה דרעי יאמר בראש דבריו לשייריו, שנדפסו בספר „לקוטי קדמוניות“ (צד מ"ח), כי כתבם בשנת „או ישיר משה ובני ישראל לשטרות“. אב"ן רש"ף עשה נקודות על שלש המלים האחרונות ועל הריש של ישיר. ולפי"זה היתה כתיבת הספר אלף קנ"ד לשטרות, שהיא ד"א תר"ג ליצירה. אבל כבר העירו חכמים שונים, שזה אי"אפשר. בין שירי הדרעי נמצא שיר אחד שנתחבר ליום חתנת הרופא רבי משה בן-צדקה, שהיה בדורו של ר"י אלחריזי המביא אותו בספר ה„תחכמוני“. והדבר ברור בעיני, שפונת הדרעי לכל חמש המלים שהביא מן המקרא, אלא שאב"ן רש"ף נקד רק מקצת אותיותיו, כדי להקדים זמן המשורר כדרכו. ולפי"זה חבר הדרעי את שיריו בשנת אלף תפ"ב לשטרות, שהיא ד"א תתקל"א ליצירה, ואז היה רבי משה בן-צדקה כבן עשרים או יותר, ובשנת ד"א תתקע"ז, שאז ישב אלחריזי בדמשק, כבר היה מוקני העיר וחשוביה (עין „תחכמוני“, שער מ"ו¹).

יב. תאריך הבריאה אצל השומרונים. השומרונים חושבים היום את שנותיהם במעשה, יחד עם העמים אשר בתוכם הם יושבים, „למחמד“ או „לממלכת בני ישמעאל“, או למנין ההגרה (ורק לפרקים רחוקים הם מוסיפים בצדו גם תאריכים אחרים, כאשר נראה במרוצת דברינו). והדבר קרוב מאד, שבימים הראשונים היו מונים בשטרות ובכתבים

לדעתם, נסתייע בזה בידיעת חבריו, שהיו בקיאים בדבר יותר ממנו ולכן מכוונת הן בענין זמנן אל האמת. ואין לנו לתמוה על המספר המסים של המצבות הכתובות בגימטריאות מרכבות ביותר, כי כאותו רובה-בקשת המחפם, אשר ירה בראשונה את חזיו אל לוח-המטרה, ואחר-כן תג מסביב לנקודות את עגוליו, עד שהרואה סבור כי קלע כחוט-השערה אל המטרה, כן עשה גם היפן הזה, שלקח לו אחד מן המקראות ושם אותו סמן לשנה, שידע את קביעתה מפי חבריו, והכל עלה יפה. ובמאמרי, שיחדתי לענין זה, בררתי את הדבר בפרוטרוט.

1) רמש"ש משער, שרבי משה בן-צדקה זה אחד הוא עם עמראן בן-צדקה, שכתי מה שכתב עליו תלמידו הסופר הערבי אבן אבו עוציביה בספרו „תולדות הרופאים“, היה רופא מפא"ר ומהלל מאד בדמשק ומת בשנת 1239 למנין הנהוג; כי הערביים רגילים לכנות איש שנקרא בשם משה בכנוי אבו עמראן, וחסרה מלת אבו בדברי אבן עוציביה, או שקראו למשה גם בשם עמראן לבד („ידידע צייטשריפט“ לניגר, ח' ט, מצד 172 והלאה). מציאות שני רופאים מהללים בעיר אחת ובזמן אחד, ושניהם בני צדקה, יש בכחה למשך אחריה באמת את לב הקורא. אבל עמראן נולד לדברי אבן עוציביה בשנת 561 להגרה, ד"א תתקכ"ו ליצירה, ולפי מקור אחר, שהביא רמש"ש שם, עשר שנים אחר-כך. ואם נכתב הדינאן כדברי בשנת ד"א תתקל"א, או 1171 למנין הנהוג, הנה היה האיש, אשר לחתנתו יסד הדרעי את שירו, ילד בן חמש שנים, או לא ראה עוד חיים. אבל כל הנתתו של רמש"ש, שעמראן אחד הוא עם אבו עמראן או עם משה, מתקפת בעיני מאד. ואם לשער השערות באנו, הנה לא נפלאות היא לחשב, כי עמראן (או עמרם בעברית) הוא אחי משה הצעיר ממנו בעשר או ט"ו שנה ורופא מהלל כמוהו. ולכן לא דבר עליו אלחריזי, כי עוד לא יצא טבעו בעולם, ורק אבו עוציביה האחר ממנו (מת בשנת 1269) שמשו וקבל ממנו תורת הרפואה.

לפי שנות כהניהם הגדולים, כדרך כל העמים הקדמונים. ונראים הדברים כי גם התאריך הנפרץ ביותר בכל ארצות-הקדם, הוא מנין-השטרות, לא מצא לו מסלות ביניהם, כי לא נשאר ממנו כל זכר אצלם. העם הקצן והדל הזה, אשר מלבד ספר תורת-משה אין בידו כראם אגדות מועטות ורשימות שמות כהניהם הגדולים ושנות כהנתם (שש מקום לפקפק בדקדוקם), לא הרגיש כל צורך לתקן לו תאריך מיוחד, לערוך על-פיו את המאורעות, שאי-אפשר היה להם לסדרם אפילו בקרוב, על יסוד החמר המועט שהיה בידם. אבל אפשר מאד, שעוד בימים קדמונים היו משתדלים לחשוב ולדעת את מספר השנים, שעברו מבריאת-העולם ועד זמנם, על-פי סדרי הדורות שבתורה ורשימת שנות כהניהם הגדולים. ביחוד נראה כזאת מספרי זכרונותיהם, שנכתבו בזמן מאחר. ספרי סדר-הדורות מן הפין הזה ידועים לנו כיום כארבעה וחמשה. הקדמון והקצר שבכלם, שנחבר בשנת 544 למנין היסטוריאליים (ד"א תח"ק"ה ליצירה), ונעתק שנית בהוספת מאחרות בשנת 747 לתאריך זה (ה"א ק"ו) ונקרא בשם ספר, תולידה", נתפרסם על-ידי הר"א ניבויך במאסף Journal Asiatique 1869 בשם Chronique Samaritaine ומולל בתוכו רק את שנות הדורות בלבד; והרוצה לדעת את שנות העולם צריך לקבץ את מספר השנים עד הדור שהוא עומד בו (ורק פעם אחת נזכר שנות-הבריאה לענין השבון שסמין ויובלות). הספר המאריך והקצין שבכלם, שאכסנו תמיד במרוצת-דברי בשם ספר-הזכרונות סתם, הוא אותו שהוציאו לאור החכמים אדלר וליגטון בשם Une Nouvelle Chronique Samaritaine, Paris אשר בצד כל-אחד מן הדורות נרשמו שנות-הבריאה המבנות לו. בתקופת הזמן מבריאת-עולם עד מיתת-משה השבנות שני ספרים אלה מיסדים על שנות-הדורות שבתורת-משה על-פי הגוטה שבידיהם, ומיתת משה והלאה - על רשימת שנות כהניהם הגדולים. על פרק הזמן מבריאת-עולם עד נת, ועד המבול, יאמר בספר ה"תולידה": "מן אדם עד אתולד נח שבע שנים ושבע מאות שנה, ועד מבוליה אלף ושלש מאות שנה ושבע שנים" (Jour. As., p. 397). המספר הזה, הגוטה מאלף ותרג"ו שנה שבס"ע בשעור שמ"ט שנה, מסד על שנות הדורות שבספר תורת הכותים (ושהובאו שם במקומם בספר ה"תולידה"), שבשלישה מן הדורות האחרונים מספר השנים מזמן שנולדו עד זמן שהולידו משנה משלנו (שנות חנוך ס"ה תמורת קס"ה, ושל מתושלח ס"ו תמורת קפ"ו, ושל יצחק ב"ג תמורת קפ"ב).

מספר השנים שעברו מן המבול עד לדת ארפכשד לא נמצא מפורש בספר ה"תולידה", אבל יוצא מעצמו ממרוצת החשבונות, שהיו שתי שנים.

על פרק הזמן מלדת ארפכשד עד לדת אברהם יאמר שם: "ויהיו כל השנים מן תוליד ארפכשד עד מולד אברהם תשע מאות שנה וארבעים שנה" (שם). מספר שנים אלה גדול מאותו שהוא מסור בידינו (שאינו עולה אלא לר"ץ שנה) בשעור תר"ן שנה, מפני שלפי גוטה תורתם של הכותים,

בששה דורות מארפכשד ועד שרוג, שנפרטו בספר ה"תולידה" שם, מספר השנים מזמן שנולדו עד שהעמידו תולדות עורך במאה שנה לכל-אחד מהם, ושנותיו של נחור עולות אצלם לע"ט תחת כ"ט, שבנוסח המסור בדינו. ובעל הספר מסיים: "ומן מולד אברהם אל אדם תרין אלפים ומאתים שנה ושבע וארבעים שנה".

על שנת יציאת-מצרים לא ידבר בספר הזה מפרש, אבל נזכרה שם שנת פטירת משה, שהיתה ארבעים שנה אחרי-כן: "משה עליו השלום אתנבא ארבעים שנה, כל שניה עד מות משה הנביא עליו השלום שנים אלפים ושבע מאות שנה וארבעה ותשעים שנה". ויצא לנו מזה, שהשומרונים חושבים את מספר השנים מלדת אברהם עד פטירת משה תקמ"ה שנה. שנים אלה נפרטו שם בסדר הזה: לאברהם מאה שנה, ליצחק ששים, ליעקב עד לדת לוי (שכהניהם מתיחסים אליו) פ"ז, ללוי נ"ב, לקהת ע"א, לעמרם נ"ב (1), לאהרן (במדבר) מ' שנה, ואם נוסיף עליהן פ"ג שנה שהיו לאהרן בעמדו לפני פרעה, יהיה סך כלן תקמ"ה. אם מן המספר הזה נגרע מ' שנה של דור-המדבר, ישארו לנו תק"ה שנה, שע"ה מהן עברו מלדת אברהם עד ביאתו לארץ, ות"ל מביאתו לארץ עד יציאת-מצרים.

והנה לפי-חשבוננו עברו מבריאת-העולם עד יציאת-מצרים כ"א תמ"ט שנה, ונמצא חשבון השומרונים, הקוצבים את הפרק הזה לב"א תשנ"ד, עורך על חשבוננו, בשעור ש"ה שנה.

ממיתת משה והלאה נפסק החוט המשתף, החורז עליו את שנות העולם לפי מנינו ומנינם. היהודים מונים לעצמם לשנות שופטיהם ומלכיהם, והשומרונים לעצמם לפי שנות כהניהם הגדולים. ואם אמנם במקומות שונים נרשמו בצד הכהנים הגדולים גם שנות מלכים אחרים, שהיו בזמנם (2), בכל-זאת לא נוכל להוציא עליהם את תאריך הבריאה אף בקרוב. כי מצד אחד יש לנו עסק כאן לא עם נקדה של זמן, כי-אם בפרקים שלמים, נמשכים עשרות בשנים משנות הכהנים הגדולים מעבר מזה, ומשנות המלכים שביניהם מעבר מזה, ואי-אפשר לכון את הנקדה המשתפת שביניהם, ומצד אחר דברים אלה נוספים הם מידי סופרים מאחרים, שלא ידעו בין

(1) כן הוא המספר הנכון בספר-הזכרונות, ובספר ה"תולידה" נמצא בטעות ע"ב.
 (2) בספר ה"תולידה" דוגמאות כאלה מעטות הן. בעל הספר יזכיר במקום אחד, הנופל לפי-חשבוננו בין 3511 ובין 3550 ליצירה, את נבוכדנצר מלך אשור, ונראה לפי סדר הזמן, שזמנו לתגלת פלאטר או לשלמנאסר; ובמקומות אחרים יזכיר את אלכסנדרוס מוקדון (בין 3329 ובין 3944), מיתת ישו הנוצרי (בין 4294 עד 4321), אספסיאנוס (בין 4321 עד 4354) ואדריאנוס (בין 4451 ובין 4776). כנגדו יזכיר בעל ספר-הזכרונות על כל צעד שמות מלכי יהודה וישראל וכן שמות מלכי יון, רומי וישמעאל, שהיו לפי-דעתו בזמן כהנת הכהנים הגדולים, שהוא מדבר עליהם, שכמובן מאליו אין בהם כל ממש. ויפן בהערה הסמוכה.

ימינם לשמאלם בדברי-הימים 1); ולכל-היותו אפשר לסמוך עליהם רק במקום שהם מדברים על מאורעות שאירעו בימיהם. ואם כך נעשה, יעלו בידינו מספרים שונים מאד זה מזה. מעתיק ספר-הזכרונות, הגדול מכל חבריו, שהוציאו לאור אדלר וזליגסון, אומר בסוף ספרו, שגמר כתיבתו, בשנת תשע ושבעים ומאה וששת אלפים (ליצירה), אשר היא שנת חמשה ושמנים ושלוש מאות ושלשת אלפים לעבור בני ישראל לארץ כנען, אשר היא תשע מאות ואלף לישוע בן-מרים הנוצרי, אשר היא שנת ששה עשר ושש מאות ואלף לדקלדינוס, אשר היא שנת שבע עשר ושלוש מאות ואלף לממלכת בני ישמעאל². שלשת התאריכים האחרונים, שקלם מקננים לשנת ה"א תר"ס למיננו, מראים, שתאריך-הבריאה של השומרונים עודף על שלנו בשעור 519 שנה. עדיכמה נוכל לסמוך על דברים אלה נראה במקום אחר מן הספר הזה. על אחד מן הכהנים אבישע בן-פינחס יאמר, שמת בשנת 5780, ומדברי בעל ספר ה"תולידה" אנו יודעים, שהכהן הנה, שהוא הכהן האחרון הנזכר שם (צד 413), מת, ביום השלישי (לשבוע) השביעי מן חדש אלקעדה, המזומן (כלומר המקנן) מן האדר (של השומרונים, שהיה מקנן באותה שנה לגיסן שלנו) שנת תשע ושבעים ושמונה מאות (להגרה)³. על-דבר השנה הזאת, המכוננת לשנת ה"א רל"ה לפי-חשבונו, אין מקום לפקפק, כי כל הסמים הנתונים בספר מקננים עם האמת, ונמצא שתאריך השומרונים עודף על שלנו בשעור 545 שנה, ונראה מזה, שבפרק הזמן משנת 5780 עד 6179 שבה יחתם הסופר, נפלו שגיאות בשעור כ"ו שנה.

קשה יותר להחליט דבר על-פי ספר ה"תולידה", מפני ששנות העולם לא נזכרו בו, כ"אם שנות הכהנים בלבד, בלי הוספת מספר אחר בצדם, וזלתי י"ו הכהנים האחרונים, שנתפרשו שנותיהם בצדם על-פי מנין הישמעאלים (משנת 406 עד 2879). אם נקבץ יחד את שנות הכהנים

1) בעל ספר-הזכרונות בספרו תולדות אחד מגדולי השומרונים, בבא רבה, שהיה בשנת השמד שגזר אלכסנדרוס אסורוס על הכותים, יאמר עליו שנגלה בשנת 4600 לימי בראשית, 1806 לעבור בני ישראל בארץ כנען, 1545 להרבן המשכן הקדוש, אשר עשה אדון משה, 1005 לשיבת הכותים מגלות בבל, 795 לשיבתם מגלות יון, 655 שנה למלכות אלכסנדר מלך מקדוניה, 308 "לממצא" ישוע בן-מרים. נקל לכל איש לראות, כי ערבב בעל הספר כמה זמנים שונים בהעלם אחד. שנת 655 למנין-סטרות מכוננת לשנת 344 למנין הרגיל; ואסורוס (Alexander severus) מלך משנת 225 עד 235; ואצל הסופר הזה התלכדו כל הזמנים לשנה אחת, לשנת 1308

2) שנת 406 למחמד מכוננת לשנת ד"א תשע"ה, שנת 879 לשנת ה"א רל"ה ליצירה, ומשך הזמן שביניהן עולה 400; אבל שנות הכהנים, ששמשו בפרק הזה לפי ספר ה"תולידה", עולות 473. סתירה זו אפשר לשובה בשני דרכים: או שבעל הספר, שהיה בזמן הכהן האחרון שזכר בו, חשב זמנו לאחור, וקצב בטעות את שנות הכהנים שלפניו במנין ההגרה לפי שנות לבנה; או שבאמת היו השומרונים מונים חייהם ללבנה בלבד, כמנהג הערביים, אך-על-פי שבקיעת המועדים הם משוים שנות הלבנה עם שנות החמה. ולפי-זה גם שנות הבריאה נחשבו אצלם, על-כל-פנים כאן (ואפשר שגם בהגנים אחרים), לפי שנות הלבנה.

הגדולים שבספר הזה, שהאחרון שבהם, כאשר אמרנו, מת בשנת ה"א רל"ה לחשבוננו, יעלו בקבוצתם 5952, מן המספר הזה אנו צריכים לגרוע בהחלט 87 שנה של שמונה כהנים גדולים, מבבא ועד אלעזר, שכפי סדורם בספר ה"תולידה" (צד 411) וסתימת לשונו שם, נקל לחשב בטעות, שהיו – כקודמים להם וכבאים אחריהם – גם הם בשכט, אבל באמת שמשו בדמשק (בל"י ספק בקהל הגולים שגלו שמה במספר חמש מאות איש בימי אהרן בן-עמרם, כמספר בספר-הזכרונות, צד 95) בפרק אחד עם כהנים אחרים שמשו בשכט, כאשר יוכיחו שנות ההגרה, שנרשמו בצד מקצת הכהנים (ועל-כן לא נחשבו באמת בספר-הזכרונות שם). ולכן ישארו לנו רק 5866 שנים, ונמצא חשבון השמרונים עודף על מנין-הבריאה שלנו 631 שנה 1); אבל בראש הספר (צד 392) יאמר, שנכתב, בשנת חמשת אלפים ושבע מאות ושמונה ושבעים ליצירת-העולם, היא שנת שבע מאות וארבעה עשר ל"ידגדג שנת שבע וארבעים ושבע מאות לממשלת ישמעאל". שנות התאריך הפרסי והישמעאלי מכוונות לשנת ה"א ק"ו לחשבוננו ונמצא חשבון השומרונים עודף על חשבוננו בשעור 672 שנה. מספר קרוב לזה יוצא ממכתב השומרונים שכתבו בשנת 1808 לַחכם de sacy, שכתבו על אותה שנה שהיא שנת 6246 לבריאת-עולם, בזמן שלפי חשבוננו היתה שנת ה"א תקס"ח, ונמצא ההבדל עולה 678 (עין בספר Notices et Extraites, p. 177). הבדל כזה יוצא גם ממכתבם השני שכתבו לַחכם הזה בשנת 1820, שאמרו על אותה שנה שהיא 6257 לבריאה (שם, צד 182) 2), וכן נראה מן המכתבים שהריצו לַחכם הונטינגטון ומתשובתו אליהם. כי בתשובתו, שכתב להם בשנת 1675 למנין הרגיל, ה"א תל"ה למנינו, הוא כותב שנת 6113 לבריאה.

מהמספרים השונים האלה יוצא, שמנין השנים לבריאה לא היה נהוג אצל השומרונים במעשה, כי-אם הוציאוהו בחשבון משנות כהניהם, ולכן באו בכל-פעם לתוצאות אחרות.

1) לפי ספר-הזכרונות מת אבישע בן-פינחס בשנת 5780 לבריאה. המספר הזה פחות מאותו שבספר ה"תולידה" בשעור פ"ה שנה. סבת ההבדל הזה היא, שבשלושה מן הכהנים הגדולים מספר השנים שונה בשני הספרים, ונוטה לצד זה או לצד זה וגורם הבדל בשעור כ' שנה, ושלושה כהנים גדולים, ששנות כהנתם עולות לס"ה שנה, חטרו לגמרי בספר-הזכרונות, כנראה מלוח סדרי הדורות ובהערות שבשוליו. אם נאמר, שמספרים אלה שבספר ה"תולידה" מוטעים והנכון כדברי הספר השני, אז יעלה תאריךם של השומרונים על מנינו 546 שנה.

2) במכתב הראשון הם מוסיפים ואומרים על שנת 6246 לבריאה שהיא 3246 למושב בנר ישראל בארץ-כנען, ובמכתבם השני יאמרו על שנת 6257 לבריאה שהיא 3457 לביאתם לארץ; שני מספרים אלה (שהראשון נראה מוטעה וצ"ל 3446) אינם מכוונים עם שני ספר-הזכרונות שלנו, שהם חושבים תמיד מבריאת-העולם עד ביאת הארץ 2794.

יאלה שמות הכהנים' הגדולים' ושנות כהנתם לפי ספר ה'תולידה':

3866		1794	עד מות אהרן
32	עמרם	50	אלעזר בנו
25	חנן	60	פינחס בנו
21	חזקיה	40	אבישע בנו
42	דליה	50	שישי בנו
40	עקוב	35	בחקי בנו
35	עקביה	25	עזי בנו
41	לוי	(139)	שישי בנו
44	אלעזר	23	בקחי בנו
36	מנשה	28	שבט בנו
39	יאיר	25	שלום בנו
41	נתנאל	20	חזקיה בנו
32	יהקים	28	הונתן בנו
27	יהונתן	22	איר בנו
33	אלישמע	25	דליה בנו
10	שמעיה	19	יאיר בנו
8	טוביה	28	יהונ[ת]ן
9	עמרם	(226)	ישמעאל
30	עקבון	28	טוביה בנו
40	פינחס	20	צדוק ברה
(345)	לוי	28	עמרם כ"ג בנו
32	אלעזר	24	חלקיה
28	בבא (4)	38	עמרם
41	אלעזר	36	עקוב
23	עקבון	39	עקביה
32	נתנאל	45	חלאל
26	עקבון אח בבא הגדול	40	שריה
31	נתנאל	50	לוי בנו
20	עקבון	52	נתנאל
25	אלעזר אבי מרים	35	עזריה
24	עקבון	40	נבדאל בנו
17	אלעזר	30	חזקיה בנו
30	עקבון הגדול	24	חנניה
40	אלעזר	3866	ס"ה
4865	ס"ה		

(1) בספר-הזכרונות: ע"ז.

(2) שם: כ"ה.

(3) שם: כ"ה.

(4) שם: טוביה.

5392		4865	מן עמוד הקודם
		31	נתנאל
(238	אלעזר	25	אלעזר
(314	אהרן בנו	20	נתנאל
12	צדקה בן אהרן	18	אלעזר
(439	עמרם	30	עקבון
22	אהרן בנו	16	אלעזר
(528	עמרם בנו	20	עקבון
26	אהרן ברו	22	אלעזר
17	נתנאל	21	עקבון
18	בבא *	26	אלעזר
3	עזי *	7	שמעון
7	לוי *	31	לוי
9	עמרם *	12	פינחס
11	אהרן *	2	נתנאל
10	אלעזר *	11	בבא
9	נתנאל *	9	אלעזר
20	אלעזר *	20	נתנאל
(648	איחמר	7	אלעזר
15	עמרם בנו	8	פינחס
22	עזי בנו	55	נתנאל
2	עזי בן פינחס	16	עקבון
19	יוסף בן עזי	35	אלעזר
56	פינחס בנו	20	עבדאל
25	אלעזר בנו	29	אלעזר בן עבדאל
56	פינחס בן אבישע	17 ⁽¹⁾	עבדאל ברה
(834	אבישע בנו	19	אהרן
5952	ס"ה	5392	ס"ה

(1) שלשה כהנים אלה לא נמצאו בספרי-הזכרונות.

(2) נעשה לכהן, בעקב (בסוף) שנת ארבע מאות ושש שנים לממלכות בני ישמעאל.

(3) נעשה לכהן, בשריו (בתחלת) ארבע מאות וארבע וארבעים.

(4) נעשה לכהן, בשריו שנת שבעים וארבע מאות.

(5) בספר ה, תולדה" בטעות: כ"ה, בשנת חמש מאות ושנים ושלשים שנה לממלכת בן

ישמעאל אכהן עמרם בן אהרן.

(6) זה איחמר הלך לשכם מן דמשק בשנת שנים ושש מאות וקס בכהנה גדולה.

(7) ואקימו אלעזר דודו טרם עתקותו (פטירתו) בתרה ביום צומה שנת תשע ושמינים ושבע

מאות ... , ומת בתדש גמאדה האחרון המזדמן (המכנן) חדש השביעי מן השנה התיא ומת יום תנינה

חמש יום מן חדש השביעי הזוכיר (הנוכר) שנת ששה וארבעים ושמונה מאות לממלכת ישמעאל.

(8) וקם בתרה בנו אבישע ביום מותו בחמשה יומים בשנה היא שנת ארבעים וששה

ושמנה מאות ומת ביום השלישי השבעי מן חדש אלקעדה המזדמן מן האדר שנת תשע

ושבעים ושמונה מאות.

הנה כי כן יצאה לנו קבוצת השנים שבספר ה"תולידה" 5952, יצאו מהן שנות שמונה כהנים (המצינים בכוכבים) ששמשו בפרק אחד בדמשק עם כהני שכם, 87 שנה, נמצא מבריאת-עולם עד מות אבישע 5865. אבל בספר-הזכרונות מספר השנים עולה רק 5780, וזה מפני שחסרו בו שלשה כהנים, ששנות כהנתם עולות לס"ה שנה, ושנות שני כהנים (שישי ולוי) פחותות אצלו בכ"ב שנה, וכנגדן שנות ישמעאל עודפות בשתי שנים, כנראה מן ההערות.

ואלה שנות הדורות לפי ספר-הזכרונות:

45	יצחק בן צדקה	5780	פינחס בן אבישע	בן פינחס
40	אברהם בן יצחק	36	אלעזר בן אבישע	
20	לוי בן אברהם	41	פינחס בן אלעזר	
36	טביה בן יצחק	48	אלעזר בן פינחס	
42	שלמה בן טוביה	19	פינחס בן אלעזר	
32	עמרם בן שלמה	11	שלמה בן פינחס	
6176	ס"ה	26	צדקה בן טביה	

שנת 6176 מכוננת לשנת ה"א תרנ"ז למנין-הבריאה שלנו.

יג. תאריכים אחרים הנפגשים בספרות ישראל. משלשת התאריכים, שדברנו עליהם עדיפה, היו שנים מהם, תאריך-החרבן, ותאריך בריאת-העולם. לכל שנוי צורתיו, מיוחדים רק לישראל; וגם התאריך השלישי, מנין-שטרות, אף-על-פי שהיה שאול בידם, נעשה אחר-כך כמעט לקנין העם בלו. אבל לפעמים אנו פוגשים אצל היהודים עוד תאריכים אחרים, שאולים מאת העמים אשר בקרבם היו יושבים, שנשתמשו בהם רק בדרך ארעי ובמקומות מיוחדים. ככה מצאנו את היהודים יושבי קיריני, אשר במצרים, מונים עוד בסוף ימי הבית השני לתאריך-אוגוסטוס (עין, פליטה מני קדם, צד 15) ואת היהודים יושבי בוספור מונים לתאריך שהיה נהוג בארצם, ששנתו הראשונה נופלת בשנת 297 לפני המנין הנהוג (עין הרכבי, היהודים ושפת הסלונים, צד 90-89). וכבר ראינו למעלה (סמן ז) את רבי יצחק הישראלי הראשון מזכיר מנין-הבריאה של בני ביזנטיה, ורבי יצחק הישראלי השני מזכיר בספרו "יסוד עולם" (מ"ד, פ"ז) את התאריך, שהיה נהוג בארצו, בספרד הנוצרית, שהתחיל מחדש ינואר שנת ג"א תשכ"ב ליצירה, בשנת 38 לפני המנין הנהוג; ואומר על שנת ה"א ושבעים ליצירה, "שהיא שנת אלף ושמ"ח לתאריך הנוצרים, הנקראים (צ"ל: הנקרא) תאריך אלצפר", וכן מזכיר את התאריך הזה גם האפודי בספרו, כ"למת הגוים" (על-אודות התאריך הזה, שעקבותיו מגיעות למפרע עד המאה החמישית למנין הנהוג, ועל-אודות שמו ומקורו עין איד'לר, ח"ב, מצד 423 והלאה).

אבל נפרץ היה ביותר בין היהודים, שישבו בארצות הערביים, תאריך ההגרה. כבר מצאנו למעלה (סמן ז) את הישראלי הראשון משתמש בתאריך הזה. ורבי שלמה בן גבירול יאמר בפיוטו, שנותינו ספו" (זולת לשבת שניה אחר הפסח): וגם עוד ישמעאל הרס וגרס, הרי ששים ואחת וארבע מאות. ובתנ"ך אשר באוצר-הספרים בפטרבורג (שהבאנו בתאריך-השטרות בסופו) יאמר, שנכתב בשנת שלש מאות וששים ותשע למלכות קרן זעירה (על-שם הכתוב בדניאל, ז, ח, שפרשוהו על מלכות ישמעאל); וביחוד נתפשט תאריך זה בין הקראים, המביאים אותו בספריהם (ציונים רבים מהם אסף רמש"ש בספרו: די פאָלעמישע ליטטעראַטור).

וכן ישתמשו לפעמים גם בתאריך-הנוצרים. האדומי מוכירו בהקדמתו ל"מאור עינים" ובפרק כ"ד מספרו, וכן יזכירוהו כמה פעמים רבי יוסף הכהן בספר, דברי הימים למלכי צרפת וכו'; ובעל, צמח דוד מסדר לפי התאריך הזה את מאורעות דברי הימים בחלק השני מספרו, בצד תאריך-היצירה. אבל בכלל מעטו מאד המחברים המשתמשים במנין זה. ולכן תמוהים מאד דרכי מקצת חוקרים, אשר דמו למצא את התאריך הזה בדרך רמו וגימטריה אצל שנים או שלשה מן הסופרים.

רבי יהודה אלחריזי אומר על שנת הרמב"ם ורבי יוסף אבן שושן, היא שנת ד"א תתקס"ה, כי, היתה שנת איד, שנת זעם ועת יגון; והאל שמה קרא נהי" (תחכמוני, הוצאת אחיאסף, צד 412). והרב שי"ר (כרם חמד, ח"ז, צד 252) הושב, שכמו שמלת נהי רומזת על פרט השנה של ד"א תתקס"ה ליצירה, כך מלת איד (שהוא כותבה אד) רומזת לפרט של 1205 למנין-הנוצרים, ומלת זעם - העולה בחשבונה לקי"ז - רומזת לפרט של שנת-השטרות, שהיתה אלף ותקי"ז.

אבל דברי הרב שי"ר אלה, המזכירים לנו את השערותיו הידועות על-אודות רבי אלעזר הקליר, אשר דמה למצא את שמו בדרך גימטריה בפיוטים שונים, - בטלים הם מעקרים: התאריך הנהוג עתה בכל ארצות הנוצרים, שנת-סד במאה הששית על-ידי דיוניזיוס, נתקבל במעשה בתחלה רק בארץ איטליה, אבל בארצות אחרות לא נתפשט בחיי העם כיהאם לאט לאט, אף-על-פי שהיה ידוע לחכמיהם בעיון ג). וגם במעשה בית-דין

(1) הנשיא בסוף ספר, "העבור" מדבר על מנין הנוצרים, אבל לא כעל תאריך נהוג במעשה, כיהאם לצורך עיוני - לענין קביעת פסחם ותגיהם המתנועעים; וגם המנין שהוא מדבר עליו אינו מכין לגמרי עם המנין הנהוג עתה, ומתחיל לא משנת ג"א תשס"א, מוזמן לדת משיחם, כיהאם משנת ג"א תש"ס, מוזמן שנקלט בהריון. לשיטה זו, המונה משנת ג"א תש"ס, שהיתה נהוגה גם אצל כמה מעצרים נוצרים (שהנשיא נתן לה טעם אחר, שגם הנוצרים חושבים יום אחד בשנה לשנה), מכונים דברי הנשיא בספר, תשבון המהלכות" (הובא ב"מאור עינים", סכ"ג) וז"ל: הקדמונים היו מונין ימי המלכים וכל כתבי עסקיהם מתחלת מלכות אלכסנדר מוקדון שהיתה שנת ג' אלפים ת"ג ליצירה לדעת המונים מבהר"ר, שמי שנים קודם חשבון הנוצרים, ומן השנה היא אנו מונים לשטרות". וכבר תמה על דבריו בעל, ערך מלין" (צד 80), שאין דבריו מסכימים עם שום חשבון, כי אין מי שיסבור, שמנין-שטרות מתחיל

ופקדות הממשלה היו כותבים לשנות המלכים כמקדם (עין אינדקס, ח"ב, מצד 375 והלאה). יותר מכל-הארצות בושה ספרד לקבל את התאריך הזה. שם, כאשר אמרנו, היה שורר מקדם התאריך הספרדי, או תאריך אלצפר. בשנת 1180 למנין הנהוג הוציא הועד שנתאסף בטרגוניה פקדה, לכתוב את הזמן בכתבי המלכות ובבתי-דינים לתאריך הנוצרי בלבד. אבל בכל-זאת לא פסקו למנות לתאריכם הקדום. בארגוניה היה התאריך הישן נוהג עד שנת 1355, בקסטיליה עד שנת 1383 ובפורטוגל עד 1420 (אינדקס, שם, 425). וכבר ראינו למעלה את בעל "יסוד עולם" בשנת השבעים לאף הששי, או 1310 למנין הנהוג, משהו את זמנו עם תאריך אלצפר, ואת התאריך הנוצרי הנהוג עתה לא יזכיר אפילו במלה אחת. ואין יעלה על הדעת, כי אחריו, שחי בקסטיליה, ימנה לתאריך הרך-בשנים הזה, אשר לא נסה עוד כף-רגלו הציג על הארץ, ואשר הצרכו לעבור עליו ק"פ שנה להביקיע אל תוך חיי העם? ולא עוד, אלא שישתמש בו סתם, בלא קריאת שם ובדרך-גימטריה, ויסמוך על הקורא, שיבין לרמזיו (1).

בעל הערוך בחרוזיו, שהבאנו למעלה (תאריך-השטרות, סמן ז), אומר, שהשלים ספרו בשנת ית"ג ואלף למנין-שטרות, פשיטת סררות חוקקי גדף בקרן מושכי קרוך". והדבר פשוט, שפננתו למלכות יון, שכפי דברי המדרש, אמרו לישראל: כתבו לכם בקרן-השור שאין לכם חלק באלהי ישראל, ומושכי קרוך פרושו שור מושך בקרון; אבל החכם בְּטָלְהִים (המובא בהערות קאהוט) חושב למצא כאן את תאריך הנוצרים, ומתקן בקרי תחת בקרן, כי המלים, גדף בקרי מושכי קרוך" עולות בחשבון 1001, כמנין השנים שעברו מלדת ישו, מלת קרוך לדעתו היא *Cruz* שפרושה צלב. דברים, אשר נוכל לקרא עליהם את הפתגם האיטלקי: *Se non è vero è bene trovato*. בראש ספר "כלמת הגוים" להחכם האפודי יאמר, שחברו, חכם גדול ומופלג, שנאנס תחת השמדות והגזירות... והתחילו הגזירות בשיביליאה... וגם עלינו בקסטיליאה... בשנת מה חרי האף הגדול הזה". החכם צונץ משער, שהסמן הזה, שהוא חושב בו את המלים מה חרי האף הגדול, העולות בחשבון למספר 397, מנין לשנת הנוצרים 1397 בעזיבת האלף, ושבה נכתב הספר. ועל הזרות הגלויה, לצין שנת הנוצרים בדרך כזה, יאמר הרמ"ש (ברשימת ברלין, ח"ב, צד 30), שבספר כזה, המיסד כנגד הנוצרים, אין הדבר תמוה כל-כך. ואחריהם נמשך החכם אדולף פוננטיקי בהערותיו

משנת ש"י לפני הנוצרים. אבל באמת שנת ש"י של הנשיא מכוננת עם שנת ש"א לתאריך הנהוג עתה ולא קשיא מיד.

(1) לא טובה מהשערתו זו ה' ההשערה האחרת, שפנין המשורר במלת ז עם לפרט השנים של מנין-שטרות, אף-על-פי שהיא בטוחה בעיניו כל-כך, עד שהוא מביא מזה ראיה לדבריו, שאף מקצת מחכמי ספרד היו חושבים לשטרות מג"א תמ"ט (עין, ערך מליון, צד 83). כאשר ראינו למעלה, היו משתמשים במנין השנים לפרט בשתי דרכים: בהשמטת האלפים או בהשמטת האלפים והמאות כאחד, אבל לא בעזיבת מקצת מן המאות והשארות מקצתן, דבר מוזר מאד ואי-אפשר לשמעו כלל.

לספר "כלמת הגוים", שפרסם במאסף, הצופה בארץ הגר" לשנת ה'תרע"ד (צד 100). אבל מן הדברים שהעתקנו נראה, שסמן מה חר"י מוסב על שנת הגזרה, שהיתה בשנת 1391. והדבר ברור, שיש לנקד בסמן הזה רק את המלים, האף הגדול הוה" העולות בחשבונן לקנ"א, שהיתה באמת שנת השמד למנין בריאת העולם בהשמטת האלפים.

